

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 1 • NR 7 • 1963

En norsk odelsbondeslekt og dens merke
Av Christian Spangen

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

En norsk Odelsbondeslekt og dens Merke

Av Christian Spangen

LEENE-ÆTTEN er en genealogisk hjelpebetegnelse for efterslekten til *Mogens Leene*, som levet mellom årene 1565 og 1640 som odelsbonde på Nordre Leine i Ringsaker på Hedemarken. Han var eier av adskillig jordegods, og kildene gjør det klart at han ikke bare tilhørte en gammel slekt, men at han også hadde god rede på denne. Dessverre er detaljene i denne viden gått tapt, slik at Mogens f. t. står som første kjente stamfar for Leene-ætten. Denne var genealogisk klarlagt i store trekk for omtrent 30 år siden.

Ved denne tid fikk jeg anledning til å gjennomgå det nokså beskjedne gårdsarkiv fra Nord Leine, og der fantes fire forskjellige segl tilhørende menn av ætten. To av dem var intetsigende monogramsegel fra 1790-årene, et tredje var et meget primitivt segl fra 1710, og endelig var det *Jørgen Mogenssen Leenes* segl fra 1748 (figur 1). Av de to siste segl blev det for ordens skyld tatt avstøpning.

Noe senere gjennomgikk jeg det rikholdige arkiv fra en annen gammel odelsgård på Hedemarken, Nesten i Stange. En svigersønn på Nesten, *Mikkel Mogenssen Arstad*, hadde 1788 beseglet et dokument, og hans signet hadde etterlatt et avtrykk slående likt

et våbensegl (figur 2). Det kunde ligge nær å tro at man hadde for seg et ferdigkjøpt signet som bare var forsynt med de rette initialer.

Mikkel Mogenssen Arstad tilhørte en av de grener av Leene-ætten som var bosatt i Stange (se oversiktstavlen). Han var sønnesønns sønnesønn av *Mikkel Mogenssen Deglum*, som igjen var sønn av Mogens Leene. Da så Mikkel Deglums segl (se figur 5-6) snart kom for en dag og viste en klar likhet med seglet til *Jørgen Mogenssen Leene* (figur 1), syntes man å ane at disse hjerteformede figurer ikke kunde være bare tilfeldige.

Mogens Leene blev ved et forlik for herredagen 1628 tilkjent løsningsrett til en del eiendommer, som var så gammelt odelsgods i ætten at han var beslektet i bare åttende ledd med arvelateren og derfor uten enhver arverett. Ved et dokument datert Hede-

1. Seglet til *Jørgen Mogenssen II Leene* (1698-1762), funnet 1933 på et dokument fra 1748 i Leine-arkivet.

2. Seglet til Mikkel Mogenssen III Arstad (f. 1731) funnet i et dokument fra 1788 i Nesten-arkivet (nu deponert i Statsarkivet i Hamar). Det virket som ferdigkjøpt, forloren markedsvare, bare tilføyet kjøperens initialer.

marken 12. desember 1651 avgir Mogens Leenes arvinger, hans fem sønner og ene svigersønn, sin fullmakt i forbindelse med en av disse gamle odels- eiendommer. Alle utstedere har trykt sitt signet under dokumentet.

Signetene er av to typer. Fire av dem har to initialer over skjold, de to andre har figur omgitt av hele fornavnet og farsnavnet. Av første kategori lar vi her ute av betraktning svigersønnens, skjønt denne også førte sin slekts arvelige merke. Næsteldste Mogens-sønn Knut Hjelmstad har et merke som i beste fall er fremkommet ved en misforståelse.

Tilbake blir da to segl av skjold- typen og to av omskrifttypen. Initialer over skjold bruker eldste bror Jørgen Mogenssen Leene (figur 3) og yngste bror Ole Mogenssen By (figur 4). Likheten mellom disse to seglmerker er langt større enn man ser ved første blick, og det beror på såvel avtrykk som signet. Avtrykket av Oles signet er slett, mens Jørgens seglavtrykk er brukbart. Dette siste viser et våben- skjold selv om det uten tvil har et rustikt preg. Oles segl viser at rustifi- seringen kan drives langt videre. Oles segl har de samme figurer, men trukket opp med grov strek.

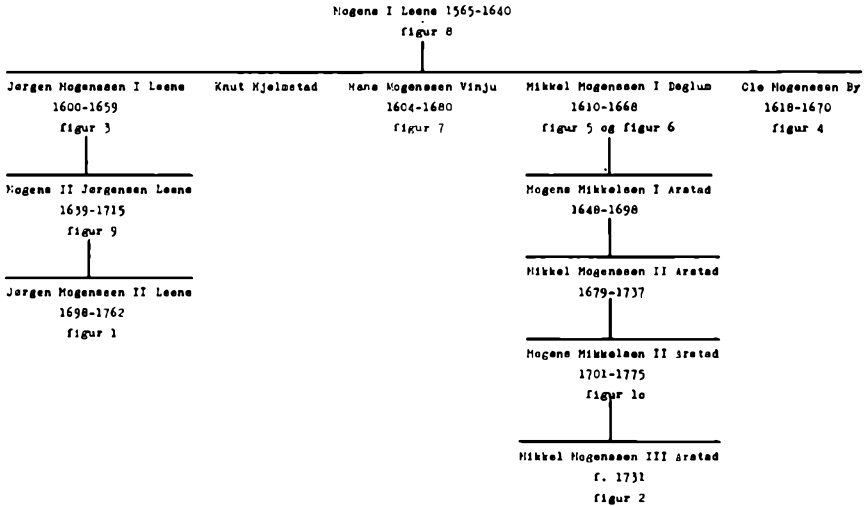
Foran er nevnt Mikkel Deglums segl, nr. fire på nærværende dokument

(figur 6). Figuren er klart beslektet med brødrenes, men ennå tydeligere med brorens sønnesønns (Jørgen Mogenssen Leene) et hundre år senere (figur 1). Figuren er omskrevet med hans fulle navn «MECKEL + MOG- SEN». Mikkel Deglum hadde forøvrig i 1648 et annet signet av typen initia- ler (M M S) over skjold (figur 5).

Bror nr. 3, Hans Mogenssen på Gjølstad, senere på Ulvildrud og til slutt på Vinju på Ringsaker, skiller seg allerede ved sitt segl tydelig ut fra brødrene (figur 7). Om brødrenes liv vet vi meget lite. Deres kontroverser med øvrigheten og med deres med- mennesker har ikke satt særlige spor. I en tid med krig etter krig og tunge skatter og med en utvikling som ikke undergrov bare adelens, men også odelsbondeklassens stilling, slet de seg igjennom. Hans finner vi derimot stadig i tingbøkene, ofte som fogdens stedfortreder. Trolig har han i sin ungdom vært ute i verden, og det var den gang ensbetydende med at han var i krigstjeneste. Det forklarer at han kom til å gjøre tjeneste som offiser ved landvakten i krigen 1643-45, og at han i 1657 blev kaptein for land- dragonene i Ringsaker. Vi er kjent med at han flere ganger foretok reiser til København, og at han tilhørte en opposisjonell krets. Som delegert til

3-4. Seglet til Jørgen Mogenssen I Leene (1600-1659), funnet 1935 i et dokument fra 1651 (R. A. Localia). Under samme dokument finner vi også seglet til hans yngste bror, Ole Mogenssen By (1618-1670).

hyldningen innleverte han en klage, og fornuftige folk forstod at denne gikk stattholderens ære for nær. Den skaffet ham da også en dom på 3 års straffarbeide, som senere blev omgjort til en følelig bot.

Hans har i hvert tilfelle latt en dyktig gravør omarbeide merket, som er utformet som et elegant ornament. Det skal være usagt om det bak denne utformning ligger noe annet og mer enn estetisk vurdering.

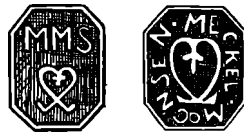
Det måtte være lite tvilsomt at det hadde eksistert et eldre merke som var forbilde for disse segl. Det skulde imidlertid gå nærmere 20 år før *Mogens Leenes* segl blev funnet i Ringsaker kirkes regnskaper for 1619 og 1623 (figur 8). *Mogens Leenes* segl minner så sterkt om sønnen *Jørgens* (figur 3) at det her ikke kan være tvil om at merket er gått i arv.

Dette bestyrkes i høy grad ved funnet av *Mogens Jørgensen Leenes* segl fra 1690-årene (figur 9). Det er tydelig at dette er stukket på grunnlag av farens. Gravøren har ikke vært noen

mester, men på denne tid var skriveferdigheten blitt så almindelig at behovet for signeter var blitt tilsvarende mindre. Dette førte igjen til tilbakegang av ferdigheten hos signetstikkerne.

Som fjerde generasjon i direkte sammenheng kommer så *Jørgen Mogenssen II Leenes* segl av 1748, som var det første Leene-segl som blev funnet (figur 1).

Mogens Leenes fjerde sønn *Mikkel Deglum* blev som foran nevnt stamfar for en slekt på Arstad i Stange. Hans sønn *Mogens Mikkelsen Arstad* var far til *Mikkel Mogenssen Arstad*. Vi

5-6. *Mikkel Mogenssen I Deglum* (1610-1668) brukte to forskjellige signeter. Det ene er gjengitt efter et dokument fra 1648, det annet efter det nevnte dokument fra 1651.

kjenner ikke seglet til noen av disse, men desto interessantere blir seglet til *Mogens Mikkelsen II Arstad* fra 1730, den gang bosittende på Såstad. Dette er et regulært våbensegl med figurer fra Leenemerket (figur 10).

Mogens Mikkelsen Arstad (av 1730) var far til Mikkel Mogenssen III Arstad, hvis segl er nevnt foran (figur 2). Vi blir nødt til å innrømme at den hjerteformede figur i hans segl er det siste spor av et merke, nedarvet gjennom seks ledd.

Leene-ætten blev tidlig tallrik, men segl er funnet bare for et fåtall av dens medlemmer. Alle her nevnte personer har sin fastslåtte plass på ættens stamtavle, men utenom disse har vi to segl fra Leine som viser samme merke. Samtidig med den første Jørgen Mogenssen på Nordre Leine levde på Østre Leine *Oluf Sjursen (Siversen)* og i dennes segl av 1648 finner vi et umiskjennelig Leene-merke (figur 11). Sønn av Oluf var *Sjur Olufsen* som i 1680-årene har en variant (figur 12) som ligger meget nær opp til merkene til Mikkel Deglum (1651; figur 6) og Jørgen Mogenssen II Leene (1748; figur 1).

Man kunde her fristes til å tro at merket egentlig var gårdens, men det motsies av at Mogens Leenes sønner tok det med seg og forplantet det videre til sjettede generasjon. Forklaringen ligger vel i at det var slektskap mellom naboene, uten at dette behø-

7. Hans Mogenssen Vinju (1604-1680) har fått figurene omkomponert til et rent ornament. Seglet gjengitt etter avtrykket fra 1651.

8. Mogens I Leenes segl fra 1619/23, funnet 1952 i kirkeregnskapene for Ringsaker (R. A.) av fylkesarkivar O. A. Aalholm, Arendal.

ver å være agnatisk. Kildene er helt tause om dette.

Leene-merket var forlengst gått fullstendig i glemmeboken. Her var imidlertid den genealogiske sammenheng klarlagt. Hvis denne ikke hadde vært gjenstand for stadig interesse, vilde de heraldiske detaljer forblitt upåaktet. De vilde være blitt oppfattet som «tilfeldig dekor» og «lånte fjær». Det er uten tvil flere paralleller i andre slekter, men man må først ha genealogien klar.

Den gamle norske odelsbonde var noe vesensforskjellig fra det som idag gis denne betegnelse. Idag erhverves odel på en eiendom efter 20 års besiddelse, og den preskriberes efter 3 år. Eldre sønner og deres efterslekt taper sin odel, hvis gården besiddes av yngre sønn eller av datter ut over preskripsjonsfristen. Det er således ikke lenger slekten, men dens enkelte medlemmer som har lønsningsrett.

Jorden blev efter gammel norsk lov odlet i løpet av 60 år eller 3 slektledd. Odelsretten var hele ættens, og pantsatt odelsjord preskribertes efter 60 år. En vis romantisk dyrkelse forlente vel i sin tid odelsbonden med en uforfjengt nimbus, men i det store og hele utgjorde nok odelslektene et lokalt aristokrati.

Da den dansk-norske arveadel oppstod efter 1536 i Norge, er det ikke

tvil om at en del slekter blev satt utenfor, som selv anså seg som «edle og velbyrdige». På den annen side blev enkelte grener av odelsætter stilltende eller ved patent akseptert som arveadelige. Andre grener gikk inn i det geistlige eller sivile embedsverk. Både adel og embedslekter anla våben; om de er arvet eller nyantatt lar seg ikke fastslå når materialet mangler.

Tyngden av odelsbondeslekter fortsatte nok som bønder. I løpet av 1600-tallet var såvel odelsættenes lange som arveadelens korte saga ute i Norge, og de gamle ætters medlemmer går opp i den nye klasse av selveierbønder, som

9. Mogens II Jørgensen Leene (1639-1715) var kirkeverge i Ringsaker i 1690-årene, og nærværende tegning bygger på et slett avtrykk fra 1698.

også tillegges betegnelsen odelsbønder. Biskop Erik Pontoppidan kunde i sin Norgesbeskrivelse (1752-53) fortelle om slike eldgamle norske slekter som hadde «konservert sitt adelige skjold og våben såsom bomerker».

Jeg kjenner ingen annen odelsbondeslekt enn Leene-ætten, hvor et våbenlignende merke lar seg følge gjennom så mange slektledd, og det innenfor grener som forblev tro mot bondeyrket.

Det betyr imidlertid ikke at Leene-ætten inntar annen særstilling, enn at den på rette tidspunkt allerede var tilstrekkelig genealogisk utredet. Vanligvis søker man i genealogien rett til

10. Mogens Mikkelsen II Arstad (1701-1775) hans segl, funnet 1952 av forfatteren Hans Krag på et dokument av 1730.

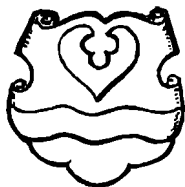
bake til eldste påviselige stamfar, og man lar sidelinjene ligge. Arbeidet med Leene-ætten var etter planen bredt anlagt, og bevart materiale tillot planen gjennomført.

Leene-merket kan vanskelig betegnes som annet enn et våben, selvom det allerede i sin eldste kjente form er vesentlig forvansket. Mogens Leenes merke må benevnes en hjerteformet figur over en sagtannet (eller siksakformet) bjelke.

Denne form for bjelke er kjent i engelsk heraldikk (*fess dancetté*), og den er ikke ukjent i fransk (*fascie vivrée*) og derfra er den ved en enkelt slekt (Norman de La Navité) innkommet i dansk, eller riktignere sagt i norsk heraldikk. Så lenge det ikke finnes den ringeste grunn til å anta fremmed opprinnelse til Leene-merket, må man også regne med vanlige nordiske figurer. Forøvrig har jeg hittil ikke maktet å oppspore noe nordisk våben som ligner dette merke.

11-12. Oluf Sjursen og hans sønn Sjur Olufsen på Østre Leine i Ringsaker førte i sine segl (hh. 1618 og 1680) de samme figurer som slekten på nabogården Nordre Leine. En forbindelse er sannsynlig, selv om vi nu ikke kan fastslå den.

13. Rekonstruksjon. Sjøblad over bølge. Sjøbladet kan ikke være tvilsomt. Bølgen har i bevarte segl form som siksakbjelke, men denne figur er nesten ukjent i nordisk heraldikk.

«Hjerte» er ingen almindelig figur i eldre våben; det hadde sin storhetstid i de mange nyere geistlige segl. Vi vil legge merke til at flere av Leene-seglene har den hjerteformede figur utformet slik som den heraldiske figur «sjøblad» vanligvis er fremstilt.

Sjøblad er det stiliserte blad av vannliljen (nøkkerose; åkande; näckros), og min tolkning lå snublende nær ved å kombinere «vannlilje» med «vann»: Sjøblad over bølge (figur 13).

I dette tilfelle var, så vidt vi vet, slektvåbenet gått i glemmeboken i alle eksisterende grener, og da spiller det heller ingen rolle om tolkningen er i alle detaljer riktig, dersom rekonstruksjonen ikke trær et annet våben for nær.

Mogens Leene blev født for rundt om 400 år siden, og hans nulevende agnatiske efterslekt teller sikkerlig hundreder personer. Flere grener som blomstret på 1700-tallet er utdøde eller er nær ved å slukkes, andre har sin ekspansjonstid. De forskjellige linjer og grener lever under forskjellige slektsnavn. Et felles våben kunde da bli det svake bånd som minnet om den felles rot.

En liten tanke til slutt: Uansett hvordan det opprinnelige våben kan ha vært, må vi notere at en bestemt «brisy» kommer frem hos personer som innbyrdes var fjernt beslektet.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Gamla Emblem och Nya Vapen

Några reflexioner av *Hans Schlyter*

NÄR MAN studerar hur sigill har begagnats för utformandet av vapen och omvänt vapen för utformandet av sigill bör man betänka olikheten mellan vapnets och sigillet funktioner och deras bildmässiga uttrycksmedel.

Vapnet är ett igenkänningstecken, till sin »egentliga» storlek av åtskilliga kvadratfots yta, utfört i olika färger och avsett att snabbt kunna kännas igen på avstånd. Heraldiken eftersträvar därför lättfattlig komposition, tydliga färgkontraster och ett oberoende av betraktarens läskunnighet.

Sigillet åter är ett verifikationsmedel av ett mynts storlek, utgörande en relief i ett enfärgat material (vax e. dyl.), bestående av såväl bild som text, och avsett att läsas och granskas av den sigillförsedda skrivelsens mottagare och att därigenom ge honom ett bevis om skrivelsens äkthet.

För vapnets funktion som igenkänningstecken är en viss enkelhet och en viss typisering av bildinnehållet önskvärda. Sigillet funktion som verifikationsmedel gagnas av en detaljrik och särpräglad komposition, som givetvis försvårar förfalskning.

Vad vapnet uttrycker blott och bart genom färg måste sigillet ersätta genom förklarande, mer eller mindre detaljrika ytbehandlingar. Genom sigillet avsaknad av färg som uttrycksmedel innehåller en omvandling av ett vapen till en sigillbild väl huvudsakligen endast det problemet, hur man lämpligen bör karakterisera vapnets från färg befriade beståndsdelar så att deras innebörd likväl kan uppfattas.

En omvandling av en sigillbild till

ett nytt vapen innebär däremot inte sällan avsevärt större problem. Sigillbildens komposition kan vara sådan att den inte låter sig färgläggas på sådant sätt att de för heraldiken behövliga och karakteristiska färgkontrasterna erhålles. Sigillbildens kan vara så komplicerad eller detaljrik att den inte låter sig översätta till en god heraldisk bild.

Båda omständigheterna kan ibland göra kompositionella omarbetningar nödvändiga. Sådana omarbetningar riskerar dock att uppfattas som förvanskningar av de heraldiker eller sigillforskare som inte övertänkt de olikheter i funktioner och uttrycksmedel som råder mellan vapen och sigill.

När det gäller *städernas* emblemantik — och på senare tider även andra kommuners — torde i allmänhet sigill-emblemen ha varit det ursprungliga och de egentliga vapnen en senare företeelse, därvid i åtskilliga fall, tilligen flertalet, vapenemblemen hämtats från sigillen. Emblemens nyttjande torde därvid rätt mycket ha inskränkt sig till att ingå i respektive samhälles sigill. Utvecklingen inom stadsheraldiken har sålunda kommit att präglas mera av de speciella drag som utmärker sigillkonsten än av heraldik i egentlig mening. Men i åtskilliga fall kan man likväl i stadseblemens utvecklingshistoria iakta en strävan i riktning mot rent heraldiska uttrycksmedel och till frigörelse från vad som är oheraldiskt i sigillförebildernas formflora.*)

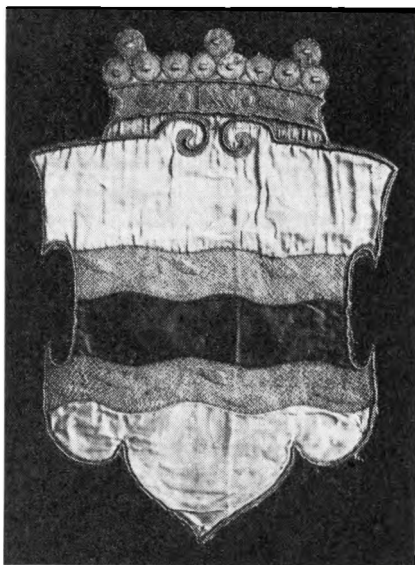
---

*) Ett exempel på en utveckling i motsatt riktning utgör den förändring som

I vad mån de gamla vapnens enkla bilder, vare sig figurativa eller abstrakta, ursprungligen har haft någon viss avsedd symbolik låter sig i allmänhet inte längre bestämma. Den populära uppfattningen att vapen har — och är ämnade att ha — symbolisk innebörd och att vapenemblem därför alltid symboliserar någonting, delas nog inte av moderna fackheraldiker. Emblem är inte detsamma som symboler. Någon anvisning om ett vapens eventuella symbolik förekommer i allmänhet inte i den beskrivning av vapnet som fastställes vid vapnets upprättande. Vapenbeskrivningarnas ord som t. ex. *sparre*, *bjälke*, *stolpe* eller *ström* åsyftar inte någon taksparre eller golvbjälke eller grindstolpe eller något vattendrag, utan utgör endast heraldiska facktermer för vissa abstrakta typfigurer.

Det förda resonemanget är avsett att underlätta förståelsen av det svenska landskapet *Medelpads* vapen, det enda svenska landskapsvapen som endast utgöres av häroldsbilder: Medelst vågskuror fyra gånger delat av blått, silver, rött, silver och blått (se bild). Vapnet lär ha tillskapats i början av kung Johan III:s tid, alltså under senare hälften av 1500-talet, ett tidskede då överhuvudtaget alla de då svenska landskapen försågs med vapen.

på 1910-talet företogs beträffande *Hälsingborgs* dittills nyttjade enkla, vackra och karakteristiska tre-torn-vapen, som i folkmedvetandet hade en klar anknytning till stadens värdecken Kärrnan. Sådant stadens vapen för närvarande är utformat, med ett 1300-talssigill som klar förebild, är det ett stycke komplicerad sigillarkitektur, mera ägnat att intressera sigillforskare och historiker än heraldiker, och innebär en *reformatio in peius*, som man vill hoppas skall kunna rättas till i framtiden.

Ett broderat vapen för Medelpad, som har ingått i sorgehästarnas utstyrsel vid Gustav II Adolfs begravning 1633 och som tillhör livrustkammaren.

Beskrivningen av medelpadsvapnet formulerades ursprungligen så här: »Tree strömer tillhope then middelste rödh och then öfwerste och niderste försölfrede udi blått fjell.» Uttrycket *tre strömmar* torde ha uppfattats av medelpadingarna, som om vapnets avsikt vore att symbolisera tre älvar. Detta tycks ha mötts av vissa folkliga invändningar, eftersom ju landskapet bara har två älvar — Ljungan och Indalsälven.

Medelpad hade under några år, innan detta tre-strömmar-vapen infördes, ett vapen som mindre skilde sig från vad som var vanligt inom dåtidens landskapsheraldik, nämligen: i fält av silver en svart järv. Huruvida den heraldiker som i slutet av 1560-talet — kanske Johan III själv — komponerade det nya vapnet verkligen menat att det skulle föreställa älvar, och därvid

tre eller två eller en enda, kan ingen numera bestämt uttala sig om. Vad han verkligen har haft i tankarna när han ersatte det oansenliga svarta fyr-fotadjuret med det färgglada och aristokratiska vapen som alltjämt är det officiellt gällande, kan bara bli föremål för gissningar.

Under den tid då de svenska landskapsvapnen skapades, var de svenska kungarna — Gustav Vasa, Erik XIV och Johan III — alldeles särskilt intresserade av heraldik. Deras intresse sporrades av deras danske kollegas tilltag något årtionde tidigare, att till sin egen ära och till de svenskes förargelse sätta in Sveriges trekronorsemblem i sitt eget kungavapen.

Kristian III, en man ej olik Johan III:s herr fader (Gustav Vasa), var en av de första danska kungarna av huset Oldenburg. Hans valde omfattade även Norge, ett land som på den tiden gränsade direkt till Medelpad. Det oldenburgska vapnet, åtskilligt äldre än det medelpadska, bestod liksom detta av fem horisontella fält, dock rakt avgränsade sinsemellan och av andra tinkturer. Men det vapen för Medelpad, ett av det dåvarande Sveriges allra oansenligaste provinser, som Johan III antog och kanske själv hade givit anvisning om, hade enligt tidens maner endast mycket svagt böljande vågskuror. Dess teckning var alltså ganska lik det oldenburgska, alldeles särskilt det oldenburgska sådant det i relief hade återgivits på vissa av de i Norge brukade mynten. Likheten kan ge anledning till halsbrytande gissningar. I varje fall vågar man kanske säga, att likheten ser ut som en tanke.

Medelpadsallmogen tycks i alla fall ha velat att deras nya provinsvapen

skulle symbolisera deras två älvar. När de några årtionden senare behövde ett nytt landskapsigill, lät de gravera in vapnet intressant nog med raka skuror och försåg det med allehanda förklarande bifigurer och t.o.m. med en förklarande text som sade ifrån vad man ansåg vapnet föreställa. På de ytor som i vapnet är blå, graverades sålunda ett antal olika himlakroppar; på vardera av de ytor som i vapnet är av silver och som man tydligen ansåg föreställa sina båda älvar, graverade man en fisk jämte något vågskvalp. Och längsefter det mittersta fältet satte man texten »2 ÄLFVER.»

Denna folkliga tendens att med vissa förklarande tillägg befrämja en symbolisk tolkning av Johan III:s mer eller mindre abstrakta medelpadsvapen går igen på olika sätt under de följande århundradena, inte bara i sigilllen utan även i de rent heraldiska framställningarna. Ibland återges vapnet som två strömmar i blått fält. Ibland är fiskar inplacerade i de båda strömmarna. Ibland är det bara två fiskar utan några strömmar, något som inneburit en heraldiskt föga önskvärd likhet med grannprovinsen Ångermanlands vapen, som består av tre fiskar rätt och slätt. Studerar man de medelpadsvapen som förekommer här och var på fasaderna till Sundsvalls ståtliga nyrenässansbyggnader från tiden närmast efter stadsbranden 1888, kommer man ofta att träffa på dessa två fiskar. De har alltså aldrig officiellt upptagits i Medelpads vapen utan kan betraktas som en från den folkliga sigillkonsten härrörande metod att uttrycka, vad man har ansett att det officiella vapnet borde symbolisera.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

En heraldisk Felrestaurering

Av Jan Raneke

UNDER EN inventeringsutflykt sommaren 1962 kom jag till *Kviinge kyrka* i nordöstra Skåne. Kyrkan är belägen i en gammal kulturbygd i Helgeåns dalgång. Inom socknen ligger tre gamla sätesgårdar *Kviinge*, *Västerlöw* och *Hanaskog* eller *Hanaholm* som det också benämndes under äldre tider. Det var därför med en viss förväntan som denna kyrka besöktes. Kyrkans altarpuppssats fångade genast huvudintresset och de två vapen, som smyckar denna skall bli föremål för denna lilla utredning. Se bild 1-2.

Dexter vapen visar i guldfält en dubbelörn kluven av svart och silver, och med hjälmtäcke blått och guld. På hjälmen fem strutsplymer i rött, blått, guld, blått och rött. Ovanför vapnet läser man initialerna *A.C.F.*

Sinister vapen har i skölden ett horn av guld på silverfält, hjälmtäcke rött och guld, och hjälmprydnad av guld visande fem uppskjutande föremål tolkade som påfågelfjädrar mellan två horn. Ovanför detta vapen synes initialerna *A.C.M.*

Av den för övrigt utmärkta lilla handledningen om kyrkan, som man kan tillhandla sig på platsen, framgår om altaret bl. a. följande: Altarpuppssatsen har tillkommit 1671 och den drivande kraften synes ha varit dåvarande kyrkoherden i församlingen *Anders Maglow*. Det framgår också av följande inskrift på föremålet, *Pastor ecclesiae And. And. Maglovius hanc tabulam perfici curabit 1671*. I *Cavallins* »Herdaminnen» inhämtas följande om *Maglow*. Han var född c. 1620 i den intelligande socknen *Gryt*, vars gamla namn var *Magleby*, därav

namnet. Han skulle en gång berätta en historia om sig själv och framhöll därvid att han »varken var kommen från Pryssen eller ryssen utan var lagligen kommen efter sal. Steenridz (Steen Reedtz, †1682, till Vanås) och sal. Anna Sisswitz och de förnämste socknemännens kallelse och Kong Frederiks ordinans . . .»

Låt oss nu återvända till vapnen på altaret och till beskrivningen:

•Till höger i nedersta avdelningen står först ett vapen, en fläkt örn i svart och vitt fält och därunder står:

Anna zitzwitz af høy adel rod
En Jomfru lefuet dydig oc god
Nu i høye Himle boer
Gaf aff sit gods her paa joer
Till Altartaflen I her seer
Med den hiertens lyst helligt eer
Med sang oc klang
Ja Siælen sprang.

På vänstra pelaren: Baggiska vapnet och därunder:

Den her Jens Bagge oc hans frue god
Karen Siwitz, begge aff adell blod
Ders Søsters Annæ Sitwitz gafue stor
Till taflen skie(n)kit efter Løfftets ord.
Nu er den giort oc zirit: Men fra fare
Gud Templet oc dets Altare bevare
Med mectig Haand
Best Hand oc kand».

Så långt den lilla handledningen, med undantag för inskriptionen under vapnen, som här rättats till.

En heraldiker reagerar omedelbart, då han finner att mannens vapen är placerat sinister. Kunde här vapnen av någon anledning t. ex. vid en res-

1-2. Detaljer från altarskåpet i Kvinge kyrka visande donatorns anvapen.

taurering blivit förväxlande och bytt plats? Vid närmare besiktning visade sig dock denna misstanke ogrundad.

Det erbjuder ingen större svårighet att fastställa dexter vapen som *Sitzwitz*, eller *Zitzwitz*, en pommersk uradelsläkt, som förde en sköld kluven av silver och svart med en dubbelörn av motsatta tinkturer och som hjälmprydnad sju strutsfjädrar omväxlande svarta och silver. I *Thiset och Wittrups Nyt Dansk Adelslexikon* förekommer släkten under namnet *Setwitz*, och blasoneringen är här: kluvet fält av svart och silver vari en dubbelörn av motsatta tinkturer, och på hjälmen sju strutsfjädrar omväxlande silver och svarta. Alltså tvärtom. Färgfragment på altaruppsatsens vapen tyder dock på att färgerna ursprungligen varit riktigt satta.

Sinister vapen visade sig besvärligare att komma tillrätta med. Det finns ju åtskilliga Bagevapen, men inget med detta utseende. Förnamnet *Jens* tyder dock på, att vi har att söka vapnets ägare inom det gamla danska området.

Då det gäller att fastställa vapnet, får man i detta fall helt bortse från den nuvarande färgen, som är helt missvisande, något som tyvärr nästan är regel för vapnen i de skånska kyrkorna. Vapenbilden enbart får tagas som utgångspunkt, speciellt då den här förekommer i upphöjd relief.

Bland de många hornvapen, som finns att välja bland, stannar man ganska snart inför släkten *Urups* vapen, ett rött vädurshorn i vitt fält och på hjälmen fem påfågelfjädrar mellan två röda vädurshorn. Ätten *Urup* har också gammal förankring i denna trakt. Gården *Ugerup*, som givit släkten dess namn ligger här. Hjälmtäckets nuvarande röda färg kan återgå på äldre färgfragment.

Släkten *Sitzwitz* är tyvärr ännu inte behandlad i *Danmarks Adels Årbog*, men däremot *Urup*. Nu inställer sig frågan om någon allians kan påvisas mellan *Urup* och *Sitzwitz*. Jo en *Tönies von Zedwitz*, † före 1628, till *Rosseröd* i *Fjäre härad* i *Halland*, gifte sig 1596 med *Bertha (Birte) Urup*,

†1628. Men tiden passar inte och någon manlig *Jens Urup*, som kan ha upptagit tillnamnet *Bagge*, är ej känd.

En förnyad granskning av det till synes självklara namnet *Bagge* ger vid handen, att bokstaven *B* mycket väl och riktigare kan tolkas som ett *G*. Det finns ju en släkt *Gagge*, men denna för ett helt annorlunda vapen. I denna släkt finner man dock en *Jens Gagge*, till Bullstofta i Luggude härad och Dal i Fjäre härad, känd 1630, löjtnant i flottan, †1673. Han var gift med *Karen Tønnesdotter Settwitz*, †1672. Här är det äkta paret! Gåtan är till hälften löst. Men varför inte *Gagge*-vapnet?

Karen hade en yngre syster *Anna*, som skrev sig till Hanaskog. Denna synes ha varit ogift, vilket för övrigt framgår av inskriptionen. Begrundar man närmare texten under vapnen, får man det intrycket, att det är systemen *Anna*, som är den dominerande, och att *Jens Gagges* och *Karen Sitzwitz'* namn mera tillkommit som komplettering. Självfallet måste det då vara *Anna Sitzwitz' fäderne- och modernevapen*, som vi här ser. Initialerna ovan vapnen *A.C.F.* och *A.C.M.* betyder naturligtvis *Anna Sitzwitz' Fäderne* och *Anna Sitzwitz' Moderne*, med bokstaven *S* förvanskad vid restaurering.

Anna Sitzwitz, som tillsammans med

Steen Reedtz till *Vanås* och *Bivaröd* (gods i grannsocknarna) medverkat till att *Anders Maglow* blev kyrkoherde i *Kviinge*, hade tydligen lovat, efter vad som framgår av inskriptionen, att skänka en ny altartavla till kyrkan. Vid hennes frånfälle blev det så hennes syster och svåger, som fick ombesörja, att löftet infriades, varvid man passade på att nämna sina egna namn i inskriptionen. Altaruppsatsen blev »giort oc zirit» år 1671 och därvid också prydd med *Annas fäderne- och modernevapen*, som tillhörde *Tønnes Sitzwitz* och *Birte Urup*.

Nu är att hoppas, att församlingen pietetsfullt återställer vapnen i deras rätta färger, och vid en senare nytryckning av handledningen felen blir tillrättade — en ringa gård av tacksamhet mot den donator, som en gång skänkte denna dyrbara klenod till kyrkan.

Litteratur:

- Harry Borgman: *Kviinge kyrka*, Kristianstad 1962.
Danmarks Adels Arbog 1893, 1932 och 1947.
Dansk Personalhistorisk Tidsskrift I: III, 202.
Cavallin: *Lunds stifts herdaminne*, Lund 1854-58.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Jerusalemkorset

Af O. H. M. Baron Haxthausen

BLANDT de hened 400 forskellige korsformer, der forekommer i heraldiken, indtager *Jerusalemkorset* (figur 1) en ganske særlig og fornem plads. Konkrete oplysninger om dette våbens opståen, symbolik og tidligste historie er imidlertid både spredte og sparsomme, medens megen uhistorisk romantik stadig flourer.

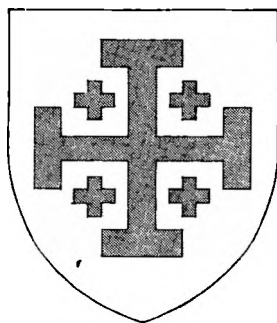
For at få klarlagt, om Jerusalemkorsets oprindelse skal søges i tidligere korsformer, har jeg fundet det nødvendigt at indlede med visse definitioner og at opridse nogle hovedtræk af korsets historie i almindelighed. Videre har jeg ment at burde anholde nogle af de oftest forekommende urigtige påstande om Jerusalemkorset. Disse forhold har medført, at jeg — uden at tilstræbe en fuldstændig behandling af emnet — har måttet gå noget uden for rammerne af en ren heraldisk fremstilling.

Virkelige kors

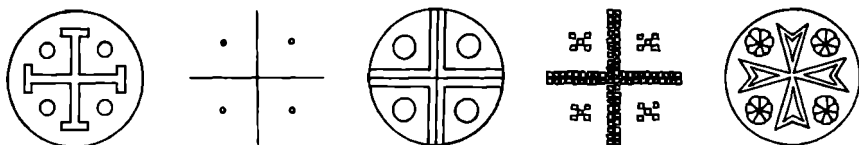
Et virkeligt kors er et tortur- og allivningsredskab, navnlig anvendt i den klassiske oldtid af romerne. De virkelige kors kan deles i fem grundtyper. Den simpleste form er en lige pæl eller stolpe. I almindelig, moderne og heraldisk sprogbrug kan en pæl selvsagt ikke anerkendes som et kors, skønt såvel det græske *stauros* som det latinske *crux* netop oprindelig kun betød »en pæl«. Det Y- eller gaffel-formede kors, også kaldet *Ypsilonkorset*, har måske forbindelse med romernes *furca* (gaffelgalgen), hvis brug er kendt fra den senere kejsertid.

Det X-formede *Andreaskors* menes aldrig at have været i brug i oldtiden: dets »eksistens«¹ synes at bero på en misforståelse. Hieronymus (ca. 340-420) siger, at korsarmene skal illustrere religionens udbredelse mod de fire verdenshjørner, og sammenligner Kristi kors med det græske bogstav »ki«, der skrives som et X — men i ældre tid blev dette ofte skrevet som et +. Fejlen må have indsneget sig ved senere afskrivninger af manuskripter. Tilknytningen til apostlen Andreas stammer fra ganske uhistoriske middelalderlige legender.

Nogle mener, at Kristus blev korsfæstet på et T-formet kors, det såkaldte *Taukors*, men af grunde jeg ikke her skal komme nærmere ind på, er det latinske kors blevet næsten enerådende i naturalistiske gengivelser af Kristi korsfæstelse.

1. Det »reglementerede«¹ Jerusalemkors. Feltet sølv, heri et »svævende«¹ guld krykkekors, omsat af fire mindre guld græske kors. Selv om våbenet således indeholder fem kors opfattes det som eet billede, kaldet Jerusalemkors.

2. a. Fra Dura Europos, 200-tallet, utvivlsomt kristent; symbolik uvis. — b. Fra Nazareth, 400-tallet, kristent; måske Jesus og de fire evangelister. — c. Sten i kirke i Umm el-Jamal, 500-tallet; sikkert Jesus og de fire evangelister. — d. Mosaik i Nazareth, datering usikker, muligvis 300-tallet; utvivlsomt kristent, symbolik usikker. — e. Slutsten i hvælving i hus i Latakia, uenighed om dateringen (byzantinsk eller korsfarerperioden?); symbolik sandsynligvis: Jesus og de fire evangelister.

Figur og symbol

Det græske eller byzantinske kors adskiller sig fra det latinske ved, at korset er symmetrisk om såvel den lodrette som den vandrette akse — oftest er alle fire korsarme lige lange. Det er udelukket, at denne korsform har været anvendt til korsfæstelser, alene af den grund, at det ville være en alt for urationel anvendelse af det navnlig i Melleømsten sjældne og kostbare langtømmer. Men som den enkle figur det græske kors er, har det været anvendt fra tidernes morgen både som ren dekorativ figur og tillige — i hvert fald fra omkring år 3000 før vor tidsregning — som symbolsk figur. Figuren kendes fra praktisk talt alle kulturens arnesteder og har til skiftende tider været tillagt forskellig symbolik. I forbindelse med et andet ældgammelt symbol, det såkaldte »livets træ«, er det muligt, at korset er et symbol af universel karakter,

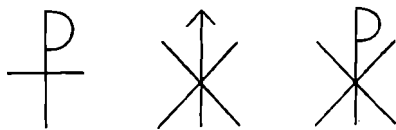
ter, måske betegnende de fire verdenshjørner.

I andre tilfælde optræder korset sammen med cirklen og somme tider er de to figurer forenede til een, korset omskrevet af en cirkel. I nordlige kulturregioner har denne figur uden tvivl været et soltegn, medens den samme figur i varmere lande i nogle tilfælde snarere har repræsenteret månen. Måske bør det her nævnes, at noget tyder på, at det Gamle Testaments »Gud« oprindeligt var en månegud.

Kristne kors

Korset i cirklen, der i 200- og 300-tallet (efter vor tidsregning) kan have haft en vis tilknytning til Sol-Apollo, blev snart overtaget af den kristne religion uafhængigt af det virkelige kors og optaget blandt religionens mange forskellige billedlige symboler. Fra den ældste kristne ikonografi bemærkes, at alle helgeners hoveder ses på baggrund af en i regelen forgyldt cirkelskive. På billeder af Kristus, Helligånden og Gud Fader ses altid et kors i cirklen. Følgelig må cirklen betegne *det hellige*, medens korset i cirklen er forbeholdt *det guddommelige*.

Korset i cirklen kendes i dag fra utallige kirkers kalkmalerier. Figuren

3 A. Sådan kan de figurer have set ud, som Lactantius omtaler i sin legende.

betegner her, at bygningen er indviet til gudstjeneste. Lignende figurer kendes fra Mellemøstens ældste kristne kirker. Den kunstneriske udformning er naturligvis varieret. Kvartererne mellem korsarmene kan være udfyldte med figurer – ofte små cirkler (herafter kaldet »besanter«). Analogt med det foregående kan det antages, at den herved fremkommende figur betyder: een guddommelig og fire hellige = Kristus og de fire evangelister. I nogle tilfælde udelades den store cirkel – om dette ændrer noget ved symboliken, tør jeg ikke sige.

På figur 2 vises de mig kendte eksempler på sådanne figurer fra Mellemøsten. Det vil ses, at figurerne ikke er geografisk lokaliserede til egnen omkring Jerusalem; det må endda betragtes som tvivlsomt om dette »tema« overhovedet først er opstået i det Hellige Land. Det er ikke lykkedes mig at finde bare eet eksempel visende et stort kors omgivet af fire mindre græske kors. Det kan ikke udelukkes, at en sådan figur kan have forekom-

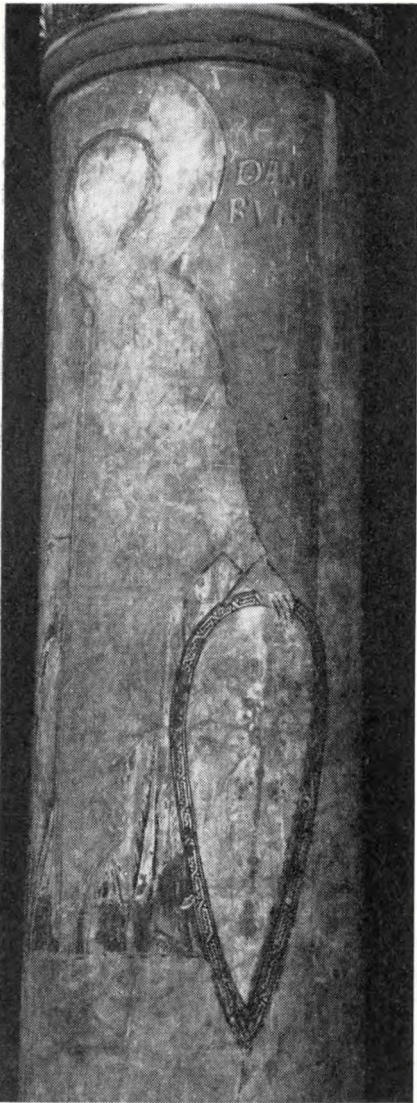
met i byzantinsk tid, men det er utænkeligt, at den skulle have været almindeligt anerkendt som et mærke med særlig relation til det Hellige Land, eller til byen eller begrebet Jerusalem.

Kampskjolde

Længe før heraldikens fremkomst har det været skik at pryde kampskjoldene med bemaling, beslag og figurer. Første gang »kristne krigere« optræder i et større slag i historien førte de ifølge en legende kors-beslægtede figurer på deres skjolde. Jeg tænker her på Lactantius-versionen af legenden om Konstantin den Stores sejr ved den Milviske Bro år 312. Det »Guds himmelske tegn« som omtales her, beskrives med ordene: *Transversa X littera summo capite circumflexo*. Hvorledes Lactantius har forestillet sig dette tegn er lidt uklart, men det må vel have været noget i retning af en af figurerne på figur 3 A. Lactantius' betretning menes affattet kort efter slaget

3 B. Fra Bayeux-tapetet. Bemærk rytterens skjold til højre i billedet.

og senest år 315. Der findes imidlertid to andre, lidt senere, kristne legender om samme slag. De omtaler ikke skjoldmærker, men nævner derimod det nok så bekendte banner *labarum*.

Uanset om Konstantin og hans krigere var kristne eller ej, og uagtet den højst tvivlsomme historiske værdi af Lactantius' beretning, vidner legenden dog om, at der blandt kristne på denne tid eksisterede den tanke, at skjolde kunne prydes med kristne billedlige symboler. Ravenna-mosaikkerne (fra ca. 525–550) viser kejser Justinians livvagt med sådanne skjolde.

På Bayeux-tapetet, der er fremstillet omkring år 1077, ses skjolde med figurer, der minder om korset med de fire besanter (figur 3 B). Jeg tror ikke, at det er tilfældig dekoration. Der er sikkert tilstræbt en for tiden naturalistisk gengivelse af typiske kampskjolde, og korset med besanterne skal derfor opfattes som metalbeslag til styrkelse af skjoldet. Om beslagenes udformning har været tillagt særlig betydning eller symbolik, ved jeg ikke.

Korstogene

Den 27. november 1095 erklærede Pave Urban II i Clermont den hellige krig. Det bestemtes samtidig, at enhver ekspeditionsdeltager skulle bære et kors af rødt klæde syet på kappens skulder. Der nævnes intet om skjoldmærker.

Fra korsfarernes første ekspansions-tid i Palæstina eksisterer dog to, navn-

4. Knud den Helliges billede på en søjle i Fødselskirken i Bethlehem. Korsets udformning minder om en juvelprydet guld monstrans, men derudover ses fire små blomsterlignende figurer mellem korsarmene. Jeg tør ikke afgøre om disse figurer er svævende, eller om de på en eller anden måde er fæstet til korset. (Enkelte bevarede byzantinske alterkors har ædelstene hængende ned fra den vandrette korsarm i guldtråde). Hellig Olavs skjold afviger fra Knuds ved at skjoldborten er hvad man på engelsk kalder en *grailed* og korset ikke har de skrå stråler; de blomsterlignende figurer er derfor anbragt midt i kvartererne.

lig for Norden interessante, eksempler på at skjoldene alligevel ofte bar korsmærket. På to søjler i Fødselskirken i Bethlehem ses *Hellig Olav* og *Knud den Hellige* afbildede (figur 4). Begges skjolde er prydede med korset. Billederne menes malede omkring år 1130, muligvis af en armenisk kunstner. Kunstneren må have gengivet de to nordiske konger ud fra sit kendskab til, hvorledes prinser blandt korsfarerne var klædt og udrustet, blandet med byzantinsk tradition for hvorledes en fyrste (og helgen) »skulle« se ud.

Billedet af *Frederik Barbarossa* (figur 5) er et dedikationsblad i et manuskript, der menes foræret kejseren år 1188 eller 1189 kort før hans afrejse på det for ham så skæbnsvangre korstog. Den mindre skikkelse i billedets sinistre side er provst Henrik fra Schäftlarn, manuskriptets donator og muligvis også ham, der har udført billedet. Den eneste forklaring jeg kan tilbyde på den ejendommelige krone og det gennemhullede rigssæble er, at provsten ikke har været rutineret i at lave kejserbilleder. Men i skjoldet tror jeg, han har truffet noget meget karakteristisk for den fremspirende heraldik: Feltet med de rækkewe ordnede »utallige« små figurer. Besanterne skal næppe opfattes som »de Helliges Samfund«; snarere er det stiliserede sømhoveder.

I Gravkirken

Målet for korstogene var som bekendt at generobre Kristi Grav fra de »vantro«. Den hellige Gravkirke er i dag hovedsagelig den samme bygning, som dén korsfarerne rejste år 1149. På murene i kirken ses en mængde små kors indridsede, flere af dem samlede

5. *Frederik Barbarossa* (Vatikanets bibliotek Cod. Vat. lat. 2001). Sølv (hvidt) sæt med røde gennemhullede besanter, guld latinsk kors og skjoldrand. Fra inskriptionen må jeg bringe følgende lille uddrag: »Kejseren den berømmelige, fromme, ophøjede Frederik udjog Saladins yngel fra Herrens land«. — Den 10. juni 1190 var Frederik med sin hær nået ned på kystsletten ved Seleucia i Lilleasien. Med sin livvagt red han i forvejen til floden Calycadmus. Her fandt den omtrent 70-årige kejser druknedøden under uopklarede omstændigheder. Der var endnu ikke opnået kontakt med Saladins styrker.

i grupper på fem, således at de danner et Jerusalemskors. De lokale turistførere fortæller, at disse kors er ridset af korsfarerne, og at Jerusalemskorset opstod ved, at man en dag tilfældigt så, at fem kors sammen dannede et smukt og karakteristisk mærke, der yderligere skulle lede tanken hen på Kristi fem sår.

6. Våbenskjolde på det ærkebiskoppelige palæ i Nicosia, Cypern, tidligst o. 1325. Vistnok et af de ældste eksisterende stenrelieffer hvorpå Jerusalemkorsset forekommer. Dexter: Cyperns røde løve. Sinister: Firdelt, 1. og 3. felt Jerusalem, 2. og 4. felt Lusignan'ernes (her) 7 gange tværdelte våben belagt med en løve.

Det er især langs trappen ned til Helenekapellet, at korsene findes. Under Helenekapellet ligger den brønd, hvor Konstantin den Stores moder *Helene* ifølge legenden år 326 fandt de tre kors, hvorpå Jesus og røverne var blevet korsfæstede. Også på muren bag alteret i dette kapel ses talrige kors, men desuden er der ridset et våbenskjold og indskriften »von Wildenstein Riter«. Denne tegning og andre grafitti kan efter stilen tidligst dateres til omkring år 1350. Det turde derfor være rimeligt at antage, at korsene er fra samme periode, fra tiden hvor det netop blandt tyske fyrster og riddere var højeste mode at drage på pilgrimsfærd til Jerusalem.

Udlægningen af korsene som Kristi fem sår stemmer heller ikke med korsfarertidens ånd. For korsfarerne i Palæstina var korset kampens og sejrns tegn. Først mod slutningen af middelalderen trænger disse sentimentale tanker sig frem, der lægger hovedvægten på passionen. Endelig forudsætter denne udlægning, at Jerusalemkorsset ved dets opståen bestod af fem kors, og er — som vi senere skal se — denne

forudsætning ikke til stede, må udlægningen selvfølgelig afvises.

Jerusalemkors i sten fra tiden før 1291 forekommer hverken i byen Jerusalem eller andre steder inden for kongeriget Jerusalems grænser. Denne totale mangel kan næsten virke mistænkelig og måske få én til at tænke, at det sikkert også i dag vil være vanskeligt at finde hagekors på offentlige bygninger i Tyskland — med andre ord, mon ikke muhammedanerne har fjernet Jerusalemkorsene? Da der fra korsfarertiden er bevaret så mange andre kristne billedlige symboler i landet, og da Islam næsten altid i så henseende har været ret tolerant, mener jeg, at svaret er et bestemt nej. På Cypern findes Jerusalemkors i sten, men ingen af dem kan dateres tidligere end omkring 1325 (figur 6).

Sigil og byvåben

Ifølge Schlumbergers *Sigillographie* forekommer Jerusalemkorsset første gang på dronning Charlottes segl fra 1458—1460. De fleste af de tidligere konger af Jerusalem førte dobbeltsegl

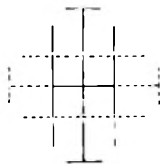
(blybuller) af majestætstypen. Forsiden viser kongen med regalier siddende på en trone, og bagsiden viser byen Jerusalem med Davidstårnet (eller rettere den vestlige Jaffaport). Bag en bymur ses i dextre side templet (tempelherrerens hovedkirke, den nuværende klippemoské), og sinister gravkirken. Anerkender man sådanne »bybilleder« i det åbne seglfelt som våben, da er dette byen Jerusalem våben.

Når Jerusalemsskorset i forskellige variationer f. eks. optræder som »byvåben« på kobberstik fra 1600-tallet med prospekter fra Jerusalem, skal det nok ses i forbindelse med at Franciskanerordenen i 1336 havde etableret sig i byen og fra omkring 1400-tallets begyndelse – som vogtere af den Hellige Grav – førte Jerusalemsskorset, rødt i sølv.

Det kan måske virke forbløffende, at ingen kongesigiller fra den egentlige korsfarertid viser heraldik, men tilsvarende eksempler kendes fra andre lande. Måske ønskede kongerne at holde det officielle sigil frit for våbenskjolde og kun lade sig gengive som majestæten på tronen, for derved at hæve sig op over stridigheder og problemer som en indiskutabel institution – kongen af Guds nåde.

Mønter

På mønter må man alene støtte sig til den plastiske virkning, men fremfor segl og stenrelieffer har mønten det, at den som regel har været fremstillet i et så stort antal og i et så bestandigt materiale, at tydelige eksemplarer er bevarede. Når fyrstens (eller lensherrens) våben figurerer på mønten, kan man gå ud fra, at det virkelig er det »officielle« våben for den person, hvis navn, titler og besiddelser står i om-

7. IH-teorien.

skriften. Identificering og hermed datering af mønter er i dag forholdsvis let.

De tidligste korsfarermønter viser på den ene side et græsk kors i »åbent felt«. I kvartererne er nu og da anbragt små figurer som f. eks. en besant i 1. og 3. kvarter eller en halvmåne i 2. kvarter. Fra selve kongeriget Jerusalem kender jeg ingen mønter med Jerusalemsskorset.

Det har været fremført, at kors på mønter oprindeligt ikke er kristne kors, men blot en praktisk foranstaltning for at man kunne brække mønten itu efter korsets riller og herved veksle en »krone« til fire »25-ører«. Denne teori kan nu næppe overføres på de mønter vi her beskæftiger os med. Korsarmene når ikke ud til møntens kant, og i regelen fremtræder korset i positivt relief.

Dr. V. Cramer mener, at oprindelsen til Jerusalemsskorset skal findes på en mønt af patriarken Albert af Jerusalem (1202–1214). Denne mønt skul-

8. Guldmonnt, 1277. + KAROL. DEI. GRA. IERLM. SICILLIE. REX

9. Sølvmønt. Vistnok ældste kendte »gros« (større sølvmønt) fra den latinske Orient.
Avers: hENRI . . REI : DE — Revers:
+ IERVSALEM E D'ChIPR'

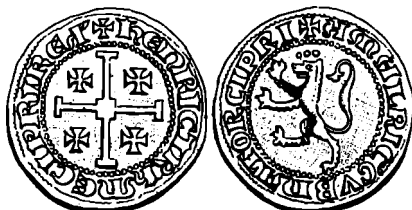
le vise et IH flankeret af fire små kors. Dr. Cramer tænker sig nu, at I'et og H'et (for Iherusalem, Hierusalem eller Jesus-monogrammet IHS) er blevet sammenskrevet og at endnu et sæt er lagt på, tværs over det første; herved fremkommer Jerusalemkorsket (figur 7). Den tidligste mønt med det »færdige« Jerusalemkors på skulle være en mønt udstedt af den tyske konge Konrad IV af Hohenstaufen (1250–1254); derefter forekommer korsket på mønter af Karl I af Anjou-Sicilien (1277).

Hertil må jeg bemærke: Jeg har ikke kunnet finde omtalte mønt af patriarken Albert, og jeg vil næsten bevise at den eksisterer, fordi ingen af Jerusalem's andre patriarker møntede. Teorien om en bogstavrebus er tiltalende, men selv om forkortelser anvendtes i udstrakt grad på hin tid tror jeg, at egentlige rebusser først (igen) kom på mode et stykke ind i 1300-tallet. En mindre udspikuleret rebus ville det være, hvis et I sammenskrives med et »langstrakt« H; herved fremkommer krykkekorsket. De græske kors tilsættes derefter som dekoration. På denne måde undgår man også den uverificerede forudsætning med de fem kors.

Imidlertid er en sammenskrivning af bogstaverne I og H ikke karakteri-

stisk for Jerusalem, da dette oftest stavedes IERVSALEM (eller forkortelser heraf). På enkelte mønter ser det ud som om der står hIERVSALEM, men det skal vistnok læses som D'IERVSALEM (et bykort over Jerusalem fra ca. 1150 staver dog IHERVSALEM). Konrad IV blev aldrig virkelig konge af Tyskland, men kun »Romernes konge« i perioden 1251–1254, men desuden var han (som Konrad II) konge af Jerusalem 1229–1250, og det er vist kun som sådan, at han har udstedt mønter. De fleste af disse mønter bærer godtnok kors, men ingen af dem jeg har kunnet finde frem til i kataloger og samlinger, bærer Jerusalemkorsket. På figur 8 ser vi en af Karl I's mønter hvor Jerusalemkorsket optræder i våbenets dextre side — men bemærk, der er fem små græske kors omkring krykkekorsket.

Udover Karl I og de sidste Hohenstauffer var også Lusignan'erne indblandet i de komplicerede stridigheder om retten til Jerusalem's trone. I modsætning til de førstnævnte var Lusignan'erne bosatte først i det Hellige Land og siden på Cypern. Slægten førte fra sin hjemstavn Poitou i Frankrig et »tværstribet« våben (antallet af tværdelinger har varieret fra 5 til 20) i tinkturerne sølv og blå. På Cypern (og måske også i Palæstina) førte de

10. Sølvmønt. Amalrik har sit navn med og betegner sig som guvernør. Avers: + hENRIC'IRLM E CIPRI REX — Revers:
+ AMALRIC'GVBNATOR CIPRI

desuden en rød løve. Der er tvivl om, hvorvidt denne løve var tænkt som et særligt våben for øen og kongeriget Cypren, eller om den var et sekundært slægtsmærke. Løven optræder første gang på mønter af *Henrik II* (1285–1324; i omtrent samme periode dels titulær, dels virkelig konge af Jerusalem). Løven er i »åbent felt«, men stilen lader ingen i tvivl om, at det er en heraldisk løve (figur 9).

Ulykkeligvis var Henrik plaget af en sygdom, og dette gav hans broder *Amalrik* anledning til med ikke helt

11. Sølvmønt. Henriks navn er helt udeladt. Amalrik tør dog ikke smykke sig med kongetitlen, men kalder sig i stedet herre til Tyrus, Cyperns guvernør og rektor, Jerusalems og Cyperns konges søn. Han undlader at anføre, at det er den forrige konge han mener. Avers: + AMALRIC' TIRENSIS DOMINUS CIPRI GUBNATO' E' RETOR — Revers: + IRL' M: ET: CIPRI REGIS: FILIUS

rent broderlige motiver at overtage regentskabet. Denne periode, der strakte sig fra 1304–1310 afspejler sig i to mønter. På figur 10 ser vi omsider det eftersøgte »reglementerede« Jerusalemkors, men ikke i skjold. På figur 11 er det i skjold og ligesom på Karl I's mønt i dextre side af det delte våben. Hvis sinistre side viser løvromtalte løve, der nu er lagt på det »tværstribede« våben.

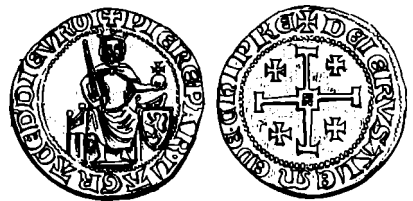
Mønten på figur 12 menes at stamme fra Henriks sidste regeringsår efter

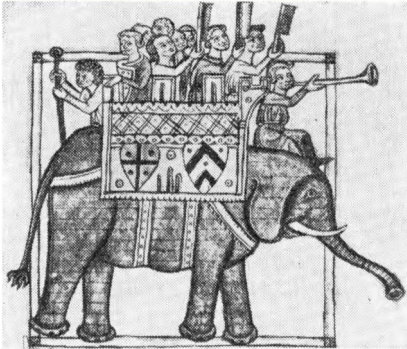
12. Sølvmønt. Formentlig fra Henriks sidste regeringsår efter Amalriks død. Avers: HENRI REI DE — Revers: + IERVSALEM E D'CHIPR'

Amalriks død. Her er Jerusalemkorsset atter i åbent felt. Som den sidste i rækken af Cypren-mønter ser vi *Peter I's* mønt (figur 13), hvor et lille skjold med løven står ved tronens fod, medens Jerusalemkorsset i åbent felt ses på reversen.

Stedet hvor korsets to hoveddele krydser hinanden (hjerdestykket), er på nogle gengivelser udformet til et kvadrat, der rager ud over vinklerne mellem korsarmene. I dette kvadrat er somme tider endnu et lille kors. Forklaringen på denne detalje er, at alterkors samtidig var relikviagemmer (for større eller mindre splinter af »Kristi sande kors«), og gemmestedet var netop hjerdestykket, som derfor måtte sikres og udsmykkes på værdig måde. Fænomenet kendes fra andre korsformer, men i forbindelse med Jerusalemkorsset synes det opstået på Cypren og næsten udelukkende anvendt her.

13. Sølvmønt. Avers: + PIERRE PAR LA GRACE D' DIEU ROI — Revers: + DE IERVSALEM E DE CHIPRE

14. British Museum. *Bestiary*. Harley MS 3244, f. 39.

Heraldiske manuskripter

I et engelsk zoologisk håndskrift fra 1200-tallets begyndelse finder vi denne herlige elefant (figur 14). Billedet er øjensynlig tegnet af en dygtig, professionel kunstner med nogen erfaring i den heraldiske kunst. Kan hænde at de to våbener er imaginære, men helt grebet ud af luften er de næppe. Det dextre, som interesserer os mest, er det nu gammelkendte kors med de fire besanter. Man skal ikke underkende klerkenes kendskab til billedsproget og frakende heraldiken enhver symbolik, og jeg er derfor tilbøjelig til at mene, at det stadig må betyde Jesus og de fire evangelister. Det kan umuligt sættes i forbindelse med kejser *Frederik II* af Hohenstaufen (konge af Jerusalem 1225–1229), selv om han vitterlig holdt elefanter.

Mathæus Paris: »*Historia Anglorum*« har som vignetter i marginen 95 våbenskjolde for de personer, der nævnes i teksten. Dette manuskript er måske det ældste, hvis tegninger anerkendes som virkelig heraldiske. Det dateres til 1250–1259. Mathæus Paris indtrådte i St. Albans klosteret i England

i 1217 som krønikeskriver, han besøgte Norge i 1248 og døde 1259. Som de fleste af datidens skrifter har også hans været udsat for megen kritik, men det ser ud som om den seneste forskning er ved at rehabilitere ham; næsten alle er enige om, at han selv illuminerede sine værker, samt at han må have besiddet et for tiden usædvanlig godt kendskab til heraldik. I ovennævnte værk findes hvad jeg mener må være den ældste kendte gengivelse af kongen af Jerusalems våben (figur 15). Det tillægges *Johannes af Brienne* (konge af Jerusalem 1210–1225, svigerfader til kejser *Frederik II*).

Jeg har kun haft lejlighed til i tyve minutter hastigt at blade dette digre (232 blade) bind igennem, men herunder bemærkede jeg et andet våben blot visende et sølv kors i guld. Så vidt jeg forstod, for en vis *Balduin*. Kongeriget Jerusalem havde fem konger af dette navn. *Balduin V* regerede 1185–1186, men om det var ham der hentydedes til, tør jeg ikke sige.

Der kan snart ventes en bog på engelsk om *Mathæus Paris*' våbentegninger, udgivet af *The Society of Antiquaries*. Da jeg ikke har læst dette videnskabelige arbejde, bringer jeg mine observationer om *Mathæus Paris* og hans våbener med forbehold.

Armorial Wijnbergen (ca. 1270–1285) gengiver våbenet for kongen af Jerusalem omtrent som vist på figur 16. Det ses at tinkturerne nu er guld kors i sølv (modsat *Mathæus Paris*). Det store kors er »svævende« og må blasoneres som et latinsk korset kors.

Den engelske *Camden Roll* (ca. 1280) har også indeholdt våbenet, men desværre i den øverste række, som nu mangler. Tilbage er kun en næsten ulæselig tekst. »...rlm porte le escu de argent a (une) croiz de or crusele de o(r)«.

Det turde være indlysende, at billeder af *Gotfred af Bouillon* med Jerusalemsskorset (ofte som en af »de Ni Helte«) er ren fantasi. Gotfred nægtede at antage kongetitlen og begrebet heraldik eksisterede slet ikke i 1099. Disse billeder frembyder da heller ikke noget som helst til belysning af Jerusalemsskorsets oprindelse.

Den hellige Gravs Orden

Det er sandsynligt, at ridderslagninger fandt sted i Gravkirken allerede på korstogstiden, men intet tyder på, at riddere fra en sådan ridderslagning dannede en særlig orden med et særligt mærke. Da pilgrimsrejserne mod midten af 1300-tallet kom på mode, blev det samtidig skik at henlægge ridderslagninger til Gravkirken.

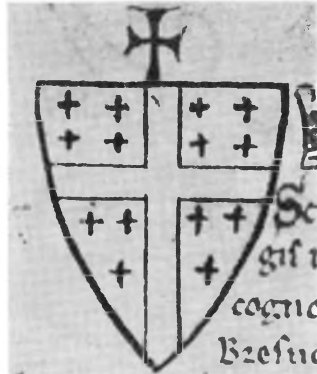
Det ældste bevarede eksempel på, at Jerusalemsskorset har været sat i forbindelse med en sådan andagtsrejse findes på et gravmæle for *Heinrich Ketzl* i Sebalduskirken i Nürnberg. Gravstenen viser hans våbenskjold, og over dette ses blandt andet Jerusalemsskorset. *Heinrich Ketzl* besøgte Jerusalem 1389 og modtog ridderslaget i Gravkirken, men gravstenen menes først udført efter hans død i 1433. Man kan næppe tale om en orden med Jerusalemsskorset som sit insignium førend i begyndelsen af 1500-tallet. I *Heinrich Ketzels* tilfælde må Jerusalemsskorset derfor nærmest betragtes som en »souvenir« om besøget og ridderslaget.

Det Jerusalemsskors der her er tale om, er det røde, som Franciskanerne antog som vogtere af den Hellige Grav; de var nemlig en tid tillige administratorer af den Hellige Gravs Orden. Den nuværende ordens kleodie er atter et rødt Jerusalemsskors, og Franciskanerne i Palæstina (Terra

Sancta organisationen) fører stadig samme våben.

Rødt

Den røde farve stammer muligvis fra Venedig. Det fortælles, at Jerusalemsskorset var malet i en kirke i Nicosia

15. British Museum Royal MS. 14 C. VII. Feltet guld, store kors sølv. Nogen fornuftig forklaring på den »omvendte« fordeling af metallerne på kors og felt kan jeg ikke give. Den måske eneste, svage støtte er den unge *Konrads*s våben i det Manessiske Håndskrift. Det er i guld, et svævende, latinsk sort stikkløverbladskors (sort og sølv forveksles ofte). De små græske kors er tegnede sorte, men det skal ikke tages for bogstaveligt; måske skulle de som det store kors have været sølv, men af hensyn til det lille format er det kun blevet til sorte streger; måske skal de kun opfattes som en slags damascering, der jo altid er i sort streg, hvis intet andet er præciseret i blasoneringen. Det står mig ikke helt klart, hvorfor *Mathæus Paris* viser Jerusalemssvæbenet og ikke *Brienne*'s slægtsvåben — en løve i et felt sået med billetter — for *Johannes*. Jeg kan heller ikke forstå meningen med det røde kors over våbenet. Forhåbentlig vil ontalte nye bog kaste lys over disse dunkle punkter.

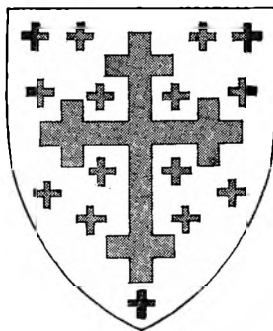
på Cypren i de rigtige tinkturer guld og sølv. Guldet mørknedes med tiden og blev af venezianerne opfattet som rødt. Venedig stod i nær handelsforbindelse med Levanten og de fleste pilgrimme tog herfra ad søvejen via Cypren til Acre eller Jaffa. Man véd at venezianske malere solgte våbenskjolde til pilgrimmene til ophængning i valfartskirkerne.

I den tid Venedig herskede over Cypren, indgik et rødt Jerusalem kors i dogens sammensatte våben. Vistnok det eneste sted Jerusalem kors forekommer i dansk heraldik er i slægten *Molinos* hjelmtegn. Det var en veneziansk slægt, der i 1709 erholdt våbenbrev i Danmark. Korset er rødt.

Guld og sølv

Mange har undret sig over, at det »rigtige« Jerusalem kors på trods af reglerne lægger metal på metal. De fleste »forklaringer« går ud på, at vi her står overfor undtagelsen der bekræfter regelen. Der kendes imidlertid flere middelalderlige våbener med sammensætninger af guld og sølv. Det er også muligt, at kongerigets specielle tilknytning til de hellige steder har krævet et særligt »dyrebart« våben. En tradition — hvis alder og holdbarhed jeg ikke har efterprøvet — hævder, at alene paven, kejseren i Konstantinopel og kongen af Jerusalem måtte udstede buller (dobbeltsægl) af guld, men det har nu næppe relation til metallerne i våbenet.

Det kan tænkes, at det fysiske forbillede for Jerusalem kors var det guldindfattede »Kristi sande kors«. Dette relikvies historie er temmelig udforsket. Det spillede en meget vigtig rolle under korstogene. Normalt opbevarede det af patriarken af Jerusalem, men kongen kunne disponere

16. Jerusalem kors efter *Armorial Wijnbergen*. Feltet sølv, korsene guld. I denne den ældste franske våbenbog forekommer adskillige våbener af præcis samme »type«, blot i andre tinkturer. Det er derfor ganske ejendommeligt, at kongen af Jerusalems våben er gengivet som vist her. Når illustrationen ikke er en fotografisk gengivelse skyldes det, at dette våben er temmelig udvisket.

over det og beordre det med i kamp: det var med i adskillige slag og bragte som regel sejr til korsridderne. Men i slaget ved Hattin den 4. juli 1187 blev korset erobret af Saladins søn al-Afdal, og siden dette slag gik det tilbage for korsfarerne. Ved senere freds- og våbenhvileforhandlinger søgte man igen og igen at løskøbe korset. Efter det 5. korstog i 1221 lykkedes det ved Damietta at få en aftale i stand om dets udlevering — men så meddelte muhammedanerne, at de ikke kunne finde det.

Konklusion

Jerusalem kors er ikke direkte afledet af tidligere kristne billedlige symboler. Men der er førheraldisk tradition for korsmærker på skjolde, og noget tyder på, at »Kristi sande kors« har været forbillede for et skjoldmær-

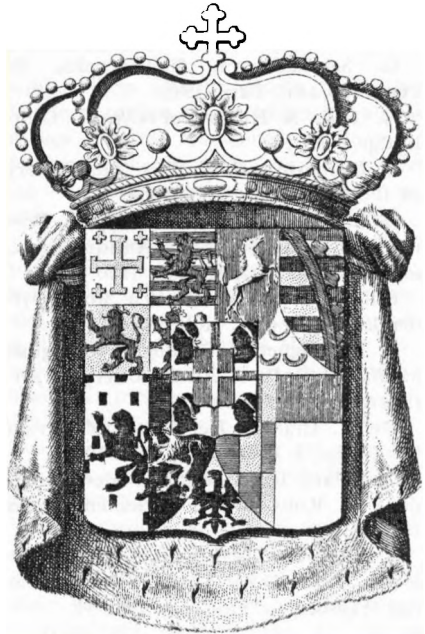
ke, der udviklede sig til at blive embedsvåben for kongen af Jerusalem (ikke byen, men kongeriget Jerusalem). Det er næppe muligt at fastslå, præcis hvornår dette våben opstod; formentlig har det været i tidsrummet 1220–1250. Om det skete i Europa eller i Palæstina, er uvist.

Våbenet må antages oprindelig at have været et guld kors, græsk eller latinsk afhængig af skjoldfeltets form. Korsarmene ender har måske været udformede. Fra omkring år 1300 synes korset »standardiseret« til et krykkors. I nogle gengivelser går korsarmene fra skjoldrand til skjoldrand, i andre er korset »svævende«. Fra omkring år 1400 er det svævende kors dominerende. Feltet er sølv.

Det er usikkert, om de små græske kors hørte til våbenet fra begyndelsen. Hvis det var tilfældet, var det kun som en art damascering. Fra omkring 1270 er feltet sået med små græske guld kors. Når feltet er rundt eller kvadratisk, reduceres de små kors' antal til fire. Fra omkring år 1300 er deres antal fast fire, uanset skjoldfeltets facon. Senere afvigelser må tilskrives kunstnerisk frihedstrang eller uvidenhed.

Kombinationen af guld og sølv er ikke helt usædvanlig. Måske er den valgt for at markere embedets høje værdighed i den kristne verden.

Muligvis tabet af »Kristi sande kors«, og i hvert fald stridighederne omkring retten til Jerusalems trone, samt tabet i 1291 af de sidste besiddelser i Palæstina, har i høj grad været medvirkende til våbenets udbredelse. Jerusalemsskorset kan betegnes som et pretentionsvåben. Jeg tror ikke, der skal lægges anden symbolik i våbenet end, at det er kongens kormærke set på en baggrund af »utallige« korsfareres kormærker (nu kun repræsenteret ved fire).

17. Som eksempel på Jerusalemsskorsets udbredelse kan nævnes, at det i midten af 1700-tallet forekom i ikke mindre end syv europæiske potentaters våbener: det kejserlige tyske våben for huset Lothringen; stormesteren af den Tyske Orden, der også var af huset Lothringen; fyrstehuset Piccolomini; hertugen af Gravina; dogen af fristaten Venedig; det kongelige sardiniske og hertugelige savoyiske våben (som ses her); og endelig det kongelige ungarske våben. Gengivelsen er hentet fra J. C. Gatterer, *Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldik*, Nürnberg 1762.

Bibliografi

C. Skovgaard-Petersen, *Korset i Kirken og Kunsten*, København 1946.

Martin Ellehaug, *Korset fra 4. årtusind f. Kr. til korstogstiden*, Salmonsens Leksikon Tidsskrift, København 1955.

Martin Ellehaug, *Korstegnets udformning til heraldisk brug*, SLT, København 1956.

- G. Schlumberger, *Numismatique de l'Orient Latin*, Paris 1878-82.
- G. Schlumberger, *Sigillographie de l'Orient Latin*, Paris 1943.
- G. Hill, *A History of Cyprus*, Cambridge 1948.
- N. Laliberte & E. N. West, *The History of the Cross*, New York 1960.
- G. E. Jeffery, *Heraldry of Cyprus*, Proceedings of the Society of Antiquaries, 2. series Vol. XXXII, London 1920.
- Hal Koch, *Konstantin den Store, Gyl-dendals Uglebøger*, København 1962.
- A. R. Wagner, *A Catalogue of English Mediaeval Rolls of Arms*, Society of Antiquaries, London 1961.
- Dr. V. Cramer, *Der Ritterorden vom Hl. Grabe*, J. P. Bachem, Köln 1952.
- C. Enlart, *Les Monuments des Croisés dans le Royaume de Jerusalem*, Paris 1925-27.
- P. Adam-Even & Léon Jéquier, *Un armorial Français du XIIIe siècle, l'Armorial Wijnbergen*, Lausanne 1951-54.
- The Courtauld Institute of Art, London.
- Sir Anthony Wagner, Garter Principal King of Arms, London.
- Ill.mo Signore Dott. Rino Avesani, Biblioteca Ap. Vaticana, Vatikanstaten.
- Department of Antiquities, Nicosia, Cypern.
- Palestine Archaeological Museum, Jerusalem, Jordan.
- American School of Oriental Research, Jerusalem, Jordan.
- The Convent of the Flagellation, Jerusalem, Jordan.
- Reklamechef Jan Raneke, Lomma, Sverige.
- Stud. mag. Kai Hørby, København.
- Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, København.
- Sidst, men ikke mindst, ønsker jeg at takke Professor J. Prawer, Hebrew University, Jerusalem, Israel. For flere år siden henledte han min opmærksomhed på Jerusalemskorsets tvivlsomme alder og symbolik. Det er med beklagelse, at jeg ikke kan godtage professorens teori om, at de fire små kors skulle repræsentere England, Frankrig, Tyskland og Italien.

Jeg skylder følgende institutioner og personer tak for detailoplysninger og billeder:

British Museum, Department of Manuscripts, London.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Mindre Meddelelser

Edinburgh

Den Sjätte Internationella Kongressen för Genealogi och Heraldik avhölls programenligt i Edinburgh under tiden mellan den 8 och den 14 september senaste år. Jag hade glädjen att vara i tillfälle att övervara densamma, men som allmänt omdöme måste man tyvärr säga, att det icke var en kongress för heraldiker utan för riddare av det ena eller det andra.

Den femte kongressen hade givit en kommitté i uppdrag att till denna kongress uppgöra en förteckning över godtagbara riddarordnar, och det var denna fråga som väckte det största intresset både inom kongressen och utom densamma. Kommittén hade dock icke lyckats att i tid slutföra sitt synnerligen svåra och delikata uppdrag, men frågan gav dock upphov till en så animerad ordväxling, att generalsekreteraren fann sig föranlåten att med stor kraft återkalla mötet till ordning. Detta gav även tidningen *Scottish Daily Mail* anledning till kongressens bästa och elakaste tidningsrubrik: »The Flower of Chivalry is told; Pipe down».

Nu som tidigare var det sammanträffandet med gamla och nya vänner på mottagningar och partyn och även där-mellan, som gav den största behållningen.

Kongressens högtidliga öppnande skedde måndagen den 10 september i den ärevördiga *Parliament Hall*, där ordföranden för den femte kongressen, baron Hamilton af Hageby installerade hertigen av Hamilton som ordförande för den sjätte. Den sistnämnde konstaterade även, att det var med särskild glädje han avlöste sin klansman.

Föredragen vid kongressen var enligt programmet ordnade så, att första eftermiddagen efter kongressens öppnande hölls de heraldiska föredragen, andra eftermiddagen föredragen rörande genealogi och genetik (det står faktiskt *Genealogy and Genetics* i programmet) samt fjärde dagens förmiddag föredragen rörande

riddarordnar. Den uppgjorda tidtabellen kunde naturligtvis icke hållas, då alltför många föredrag sammanträngts inom en för kort tidsrymd. Själva föredragen kan jag icke uttala mig om, enär både akustiken i salen och min hörsel är dåliga.

Tredje dagen var kongressens höjdpunkt för en heraldiker. Då reste hela kongressen till Glasgow, och på programmet stod ett besök vid därvarande universitet samt vid Kelvingrove Museum. Universitetet hade anordnat en utställning av heraldiskt intressanta manuskript, böcker och bokband, vilken var mycket givande. Man kunde endast beklaga att trängseln och den korta tiden förhindrade ett ingående studium.

Kelvingrove Museum hade anordnat en utställning av heraldiska skatter ur *The Burrell Collection*, i vilken bland annat ingår den största existerande samlingen av heraldiska glasmålningar. En del av dessa målningar hade ställts ut i en mörklagd sal med ljuskällor bakom målningarna. Resultatet var storartat.

Övriga utställningar i samband med kongressen var av mindre intresse. Nationalbiblioteket i Edinburgh hade en utställning av manuskript, i vilken bland mycket annat ingick några heraldiska. En bokhandel ställde ut heraldiska Ex libris samt heraldisk litteratur. Bäst hade svenskarna gjort ifrån sig. De hade till Edinburgh sänt en stor och mycket intressant utställning benämnd »The Scots in Sweden». Där ingick bland annat kopior av vapensköldarna i Sveriges Riddarhus för ätterna av skotskt ursprung.

Sista dagen var kongressdeltagarna i tillfälle att övervara ett sammanträde av den skotska heraldiska domstolen »Court of the Lord Lyon King of Arms». Det var synnerligen intressant att få en inblick i ett säregt rättssystem. Redan den yttre ramen var strålande. Början med trumpetfanfar och domarnas intåg föregångna av »The Macebearer». Domarna skrudade i kåpa och peruk medan *Lord Lyon King of Arms* själv bar tabard under

kåpan. Närvarande var även tvenne härolder i fullt ornat.

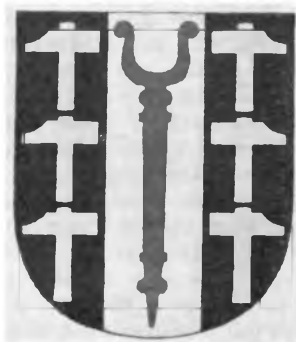
Mållistan innehöll först något, som närmast kunde kallas anmälningsärenden. Det gällde förlänandet av »badges» för några av Hennes Majestäts skepp. Sedan kom ett ärende där sökanden, Åberopande en matrikulation från 1600-talet, anhöll om att få registrera det oförändrade släktvapnet såsom huvudman för sin ätt. Här kom det enda som påminde om finländsk rättgång. Ärendet tog uppskov.

Slutintrycket av kongressen blev, en smula elakt, att Skottland, skottarna och staden Edinburgh är sådana, att ett besök där alltid är en upplevelse.

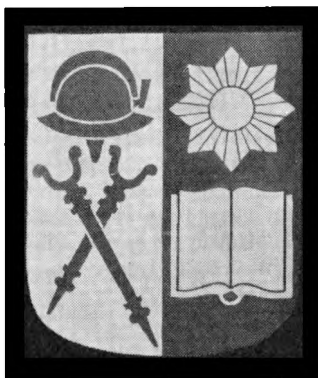
B.T.

Två nya svenska skolvapen

Centrala Verkstadsskolan i Sundsvall har antagit ett vapen med följande beskrivning (se bild): I rött fält en med en blå muskötgaffel belagd stolpe av silver, å ömse sidor åtföljd av tre mot densamma vända hammare av silver. Vapnet har granskats och godkänts av riksarkivets heraldiska sektion. Hammarna har valts som en allmän hantverkssymbol. Muskötgaffeln utgör en del av Sundsvalls stadsvapen och får anses hänсыfta på den första verkstadsrörelsen i Sundsvall, nämligen muskötillverkning.

Vapen för Centrala Verkstadsskolan i Sundsvall.

Vapen för Sundsvalls högre allmänna läroverks elevkår.

Sundsvalls högre allmänna läroverks elevkår har antagit ett vapen (se bild), som torde kunna beskrivas på följande sätt: Sköld, kluven av silver, vari en stormhatt över två korslagda muskötgafflar, allt blått, och rött, vari en rundel med från densamma utgående raka strålar, vilkas ändar bilda konturen av en åttauddig stjärna, över en stolpviss ställd uppslagen bok, allt av silver. Sköldens dextra hälft utgör Sundsvalls stadsvapen. Boken och den kraschanliknande stjärnan är hämtade från läroverkets gamla sigill.

De båda skolvapnen har utarbetats av stadsarkitekt *Hans Schlyter*, Sundsvall.

H.S.

Heraldisk utställning i Sundsvall

Dalarna har länge varit det enda landskap i Sverige vars samtliga landskommuner har vapen. Numera har emellertid även samtliga landskommuner i *Meldpad* vapen. Detta förhållande, som inträdde under 1962 genom kungl. maj:ts fastställelse av vapen för de sista ännu vapenlösa kommunerna (Alnö och Stöde), föranledde Sundsvalls museum och dess intendent fil. lic. *Ingemar Tunander* att arrangera en heraldisk utställning. Den öppnades den 24 maj 1962 och pågick sommaren ut; den omfattade heraldiskt

och sigillografiskt material som ställts till museets förfogande av landskapets vapenförande kommuner, riksarkivet, kungl. livrustkammaren och Tøjhusmuseet i Köpenhamn.

I utställningens öppnande deltog livrustkammarens chef fil. dr *Brynolf Hellner* och dess intendent fil. dr *Svante Svärdström*, tidigare landsantikvarie i Dalarna, samt statsheraldiker *Gunnar Scheffer*. Doktor Svärdström har haft vänligheten tillstålla *Heraldisk Tidsskrift* följande recension av utställningen:

Sundsvalls museums presentation av de heraldiska vapnen gällande för stad och land i Medelpad har på ett utmärkt sätt givit allmänheten kunskap om emblematiken i denna riksdel av övre Sverige. Utställningens namn »Gamla emblem och nya vapen» täckte precis vad som åsyftades: att åskådliggöra hur de älderdomliga och historiskt betingade sinnebilderna återupptagits och givits nutida form genom den heraldiseringsprocess som svarar till samhällenas nutida behov. Med år 1962 har samtliga landskommuner i Medelpad antagit vapen och erhållit kungl. maj:ts fastställelse av dem.

Det brukar ingå i kommentaren till fastställelsen att beskrivningen i ord är det väsentliga vid denna procedur och att den samtidigt gillade och avlämnade ritningen visserligen utgör en strikt heraldisk tillämpning av beskrivningen men alls icke så att den utesluter individuell och konstnärlig nytolkning för framtiden.

I Medelpad har man under en följd av år haft heraldisk-konstnärlig sakkunskap på nära håll. Stadsarkitekt *Hans Schlyter*, Sundsvall, har ägnat landskapsheraldiken stort intresse och svarat för utformningen av så gott som samtliga vapen i landskapet. I ordning som de tillkommit har de publicerats i *Heraldisk Tidsskrift* och uppmärksamrats för sin heraldiska stringens och goda konstnärliga utformning. De kommer säkerligen bestå för lång tid framåt.

På utställningen i Sundsvall fanns medeltidssigill och andra behöriga dokument tillhands för att besökaren skulle kunna bilda sig en uppfattning om ur-

sprunget till sinnebilderna, deras historia och av tidssmaken beroende, högst varierande aspekter. Som summa av denna åskådning på väggar och i montrar — med den komprimerade form- och färgverkan som heraldiseringsprocessen innebär — framstod slutprodukten klar och ren.

Ytterligare ett bidrag till *Tre Kronor*

Vid studium av *Bellenville-armorialen* (daterad c. 1380) har jag som slutvinjett på folio nr 70 funnit ovanstående bild, som vad jag tror inte tidigare uppmärksamrats av tre-kronors-forskningen.

Bilden är intressant, då den både utgör en illustration till den bilaga till *armorialen*, som *Verwohlt* omnämner, (se HT nr 1 sid. 28) samtidigt som den väcker nyfikenhet. Teckningen föreställer utan tvivel svenska kungens härold (en kung skulle vara försedd med krona) som symboliskt med våld söker infånga en medlem av släkten *Vlatten*. Man frågar sig onekligen vad en svensk härold har att göra med adelsmän från nedre Rhenområdet? Nu var det ju så, att de medeltida härolderna även tjänstgjorde som sändebud furstehoven emellan och bilden kan hänsyfta på en händelse, som inträffat vid en svensk härolds besök i Gelderland. Att *Albrecht av Mecklenburg* tidigt haft förbindelser med Gelderland framgår bl. a. av att medlemmar av släkten *Brunkhorst* från denna trakt deltog i 1363 års krigståg i Sverige.

J. Raneke

Ny dansk officiel Medalje

I anledning af Flyvevåbnets 10 års dag den 1. oktober 1960 indstiftede H. M. Kong Frederik 9. et udmærkelsestegn for piloter og flyvebesætningsmedlemmer i Flyvevåbnet.

Udmærkelsestegnet, der kaldes *Medaljen for udmærket Lufttjeneste*, er en sølvmedalje 31 mm i diameter. På medaljens avers er den kongelige stifters navne-ciffer i kraftigt medaljepræg med omskriften FOR UDMÆRKET LUFT-TJENESTE, og på dens revers er egekrans med FORTJENT i vandret indskrift. Fraset omskriften på avers er medaljen magen til *25 Års Hæderstegnet for God Tjeneste ved Flyvevåbnet*, der indstiftedes den 11. marts 1953. Til gengæld fraviger båndet til den nye medalje de traditionelle danske medaljebånd. Båndet er 27 mm bredt med ca. 3 mm brede diagonale striber skiftevis røde og hvide. Det monteres i den i Danmark normerede krydslagte facon således, at den øverst-liggende fløjs striber skrånar fra højre til

venstre kant af båndet. Dette diagonal-mønster er efter sidste krig brugt i bånd til flere udenlandske flyverdekorationer, og helt magen til i striberne bruges det til Englands *Distinguished Flying Cross*.

Medaljens »Bestemmelser«, som statutterne kaldes, er stadfæstede den 30. maj 1962. De anfører i § 2, at tildelingen sker ved kongelig resolution efter Forsvarsministeriets indstilling, og i § 3 at den erholdes tildelt piloter eller andre besætningsmedlemmer, som har ydet særlig fortjenstfuld og udmærket tjeneste i *Luften*, enten ved under lang tjeneste at have virket som inspirerende eksempel for andre, eller ved en enkelt lejlighed under kritiske forhold at have reddet menneskeliv og materiel ved koldblodighed og udmærket luftmandskab. I § 4 hedder det, at den dekorerede beholder medaljen til sin død, medmindre han afskediges for utilbørlige tjenesteforhold eller gør sig skyldig i en forseelse, der ville have udelukket tildeling. Ved død tilbagesendes medaljen til Forsvarsministeriet.

Medaljen er tegnet og modelleret af medaljør H. Salomon, og præges af den Kongelige Mønt. De første tildelinger fandt sted i efteråret 1962.

Ved siden af de fire medaljer for Lang og Tro Tjeneste i henholdsvis Flåde, Hær og Luftvåben samt Forsvarsministeriet, har Forsvaret nu fået sin første medalje til påskønnelse af den enkeltes særlige handle-måde og handling. Om de andre våbenarter også skal have tilsvarende medaljer er uvist. Da man i februar 1943 skulle belønne daværende kaptajn, nu generalmajor, våbeningeniør E. C. O. L. Lund for hans demoner-ing af en engelsk forsager brugte man *Medaljen for Edel Dåd*, som vel må siges at være prototypen for den nye medalje.

P.O.H.

Nye Autoriteter

Da *Eidsberg Kommune* i Norge nylig fik fastsat sit nye våben (se s. 313), nedsatte man samtidigt et kommunalt »Våben- og flaggutvalg«, som skal udarbejde regler

for hvor og hvorledes våbenet anvendes, og sørge for at disse regler overholdes. Det er vistnok første gang noget sådant er gennemført i Norge (og Danmark med). Udvalgets formand er journalist *Truls Nygaard*, medlem af SHS.

The Institute of Heraldry, U.S. Army har til opgave at stå til rådighed i alle spørgsmål vedrørende heraldik, militærheraldik og symbolik (foretage undersøgelser, udarbejde forslag m. m.), ikke blot for den amerikanske hær og forsvarsministeriet, men også for andre ministerier, offentlige institutioner og den amerikanske regering, inkl. det Hvide Hus. Det er den eneste statslige institution i de Forenede Stater, som befatter sig med heraldik. Institutets bibliotek er på ca. 3000 bind.

•The Institute of Heraldry, U.S. Army• har nylig fået ny chef, nemlig oberst *Harry D. Temple*, medlem af SHS.

S.T.A.

Ørestad

•Ørestad• er en fællesbetegnelse man er begyndt at bruge, om den række byer, som ligger langs Øresunds kyster, og som er godt i færd med at vokse sammen til én stor *stad*: fra Hälsingborg over Landskrona, Lomma, Malmö, Limhamn til Skanör og Falsterbo, og fra Hornbæk over Helsingør, Rungsted, København, Kastrup og Dragør til Køge. Hvad enten vi bryder os om det, eller ej, har disse byer og hele den øvrige bebyggelse langs Øresund så mange fælles interesser, problemer og opgaver, at et snævert samarbejde er påkrævet. I mange henseender burde området faktisk administreres under ét, og det er derfor naturligt, at det får sit eget våben.

Initiativet til at få tegnet et våben for Ørestad er udgået fra Malmös brandchef, *Sven Sönerberg* (medlem af SHS), og det forslag som ses på denne side er udarbejdet i 1962 af *Jan Raneke* i Lomma (som bekendt også medlem af SHS); det har allerede været taget i dekorativ anvendelse ved kongresser og udstillinger i

Fellet tre gange vandret delt — af en tindelinje, en bølgelinje og en tindelinje — af sølv og rødt. Tegning af Jan Raneke.

Skåne. Opgaven at heraldisere •Ørestad• — de to langstrakte bebyggelser, adskilt og forenet af det blanke Sund — kunne næppe være løst enklere og samtidigt mere anskueligt end ved Ranekes *tinnskuror* og *vågskura*. Rødt og hvidt er både Malmös, Hälsingborgs og Københavns farver. Ved udarbejdelsen har Jan Raneke taget hensyn til, at våbenet også skal være velegnet i form af *flag*.

S.T.A.

Om svar anbålles

Det var med stor glæde jag i n:o 6 (sid. 280) av *Heraldisk Tidskrift* läste svaret på den fråga, som publicerats i n:o 4 (sid. 181). Det bästa var att svaret var logiskt och användbart. Enligt det är det möjligt att använda uttrycket för alla förekommande korstyper. Se också s. 319.

Resultatet av min förra fråga har uppmuntrat mig att publicera en annan fråga, som länge har väntat på utredning, en en smula tråkig fråga som några mindre upplysta konstnärer och våra officiella heraldiska myndigheter i ett svagt ögonblick åstadkommit.

Gustaf von Numers har, vilket torde vara bekant, konstruerat en ny och vacker skura, den så kallade *granskuran*. Denna

har bland annat även presenterats i *Archivum Heraldicum* (n:o 4 för år 1957, sidan 52) och måste anses ha fått internationell sanktion. Se vapen för *Varpaisjärvi* kommun, sid. 315.

När ett vapen den 2 september 1959 fastställdes för *Taiualkoski kommun* infördes och godkändes officiellt en ny skura, vilken även den skall symbolisera skog (se vapen för *Rautjärvi* kommun, sid. 314). Alldeles fränsett att en ny skura för ändamålet var obehövlig samt skuran misslyckad så tillvida, att den endast kan användas horisontalt, begick statens heraldiska kommission, som ju borde representera det yppersta av heraldiskt kunnande, den oförlåtliga dumheten att denna nya skura fick samma namn som von Numers' redan tidigare använda skura.

På finska har kommissionen försökt klara upp den oreda dess fadäs orsakat sålunda, att den nya skuran fått behålla det gamla namnet *kuusikoro* = granskura, medan von Numers' skura fått namnet *havukoro*, vilket närmast kan översättas med »barrträds skura». Denna lösning måste dock anses mindre lyckad enär redan tidigare vapen fastställt, i vilka den von Numerska skuran förekommer under det gamla namnet. Nu borde ju för ordningens skull dessa vapen fastställas på nytt, enär det ju är blasone-

ringen och icke bilden som är bindande, och framtida heraldiker kanske icke alltid är på det klara med om dessa vapen fastställts före eller efter namnbytet.

Mig veterligen har dessa skuror icke skilts åt i svensk blasonering, frågan dök upp då jag skrev den anmälan av nya kommunvapen, som ingår i detta nummer av *Heraldisk Tidskrift*.

Frågan är ganska invecklad. Först bör man avgöra, i fall det är skäl att på svenska frågå det redan i bruk varande namnet på von Numers' skura. Visserligen har man ju gjort det på finska, och det är kanske skäl att försöka få namnen på båda språken möjligast enstämmiga. Sedan denna principfråga är avgjord, är det lätt att finna namn för skurorna.

I fall man låter von Numers' skura bibehålla sitt namn, *granskura*, vore ju »skogsskura» ett lämpligt namn för nykomlingen, som redan förekommer i åtminstone tre vapen och sålunda icke kan ignoreras. I fall den von Numerska skuran skall få sitt namn ändrat i enlighet med finskspråkig blasonering, är väl »kvistskura» den närmaste praktiska motsvarigheten till det finska *havukoro*.

Denna fråga är av alltför stor betydelse för att bli avgjord av en person i en enkel anmälan av några kommunvapen. Jag hoppas få höra många heraldikers åsikt.

Bo Tennberg

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Nye Kommunevåpen i Norden

Norge

ØSTFOLD FYLKE. «På rød bunn en gull tredelt solstråle skrått oppad». — Motivet hentyder til fylkets navn og geografiske beliggenhet og dessuten til fylkets gamle fruktbarhetskultur. Solstrålen i midten skal symbolisere varme, og de to andre lys. Vedtatt i Østfold fylkesting 12. juni 1958, fastsatt ved kongelig resolusjon av 26. september 1958. Brukes også som flagg. Tegnet av H. Trætteberg.

Eidsberg kommune i Østfold fylke. «På en bunn av gull et avrevet bjørnehode i sort». — I sagn og historie fra Eidsberg forekommer en lang rekke mannsnavn på *-bjørn*, Torbjørn, Asbjørn, Arnbjørn m. v., i tilknytning til en middelaldersk borg på en holme i elven Glomma, der en av Håkon Håkonssons lemmenn hadde sitt sete. Vedtatt i Eidsberg kommunestyre 20. desember 1961, fastsatt ved kongelig resolusjon 16. mars 1962. Brukes også som flagg. Tegnet av Truls Nygaard.

Kråkerøy kommune i Østfold fylke. «På blå bunn et omvendt sølv gaffelkors». — Motivet er valgt ut fra Kråkerøy's beliggenhet i Glommas delta,

mellem Østerelven og Vesterelven. Vedtatt i Kråkerøy kommunestyre 1. april 1958, fastsatt ved kongelig resolusjon 8. desember 1961. Tegnet av Paulus Holm.

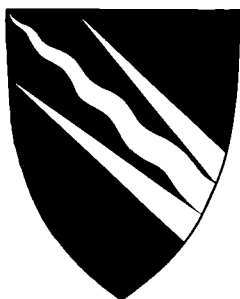
Paulus Holm

Finland

I Finland har inrikesministeriet under första hälften av år 1961 fastställt följande vapen (här tecknat av *Ahti Hammar*):

Pohjaslahti: I blått fält en ginbalk från vilken åt vardera sidan utväxer tre grankvistar, allt av silver. Fastställt den 20 april 1961. Vapnet återger heraldiskt en känd ås, Salusensärkkä, som befinner sig inom kommunens område. Komponerat av Olof Eriksson.

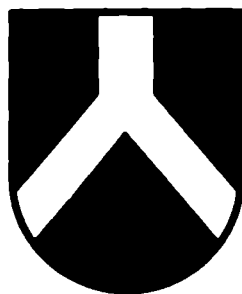
Strömsfors, finska *Ruotsinpyhtää*: I blått fält en av vågskuror bildad sänkt bjälke och däröver ett snedställt kryckkors, vardera av guld. Fastställt den 21 april 1961. Kryckkoret heter på finska *vasararisti* eller ordagrant översatt »hammarkors» och syftar på det gamla järnbruk, kring vilket kommu-

Østfold fylke

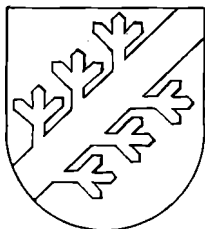

Eidsberg

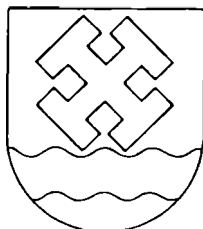

Kråkerøy

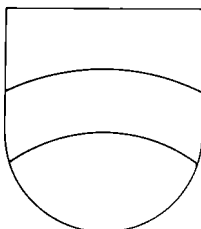

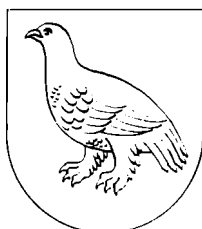
Pohjaslahti

Strömfors

Salla

Enontekiö

nen bildats. Den av vågskuror bildade bjälken hänvisar till Kymmene älv och ortens namn. Det finska namnet Ruotsinpyhtää är dock icke en översättning av det svenska, utan betyder Svenska eller Sveriges Pyttis, och då vapnet upptar de svenska färgerna, kan detta anses syfta på första delen av det finska namnet. Komponerat av Ahti Hammar.

Salla: I blått fält en av bågskuror bildad bjälke av silver. Fastställt den 21 april 1961. Vapnet utgöres av en möjligast förenklad heraldisk återgivning av ett fjällandskap. Komponerat av Kaj Kajander.

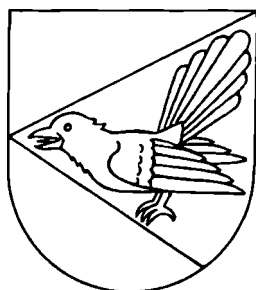
Enontekiö (svensk form *Enontekis*): I blått fält en snöripa av silver med röd beväring. Fastställt den 21 april 1961. Snöripan har antagits som typisk för den lappländska naturen. Komponerat av Olof Eriksson.

Suomenniemi: I fält av silver en blå högervänd spets belagd med en gök

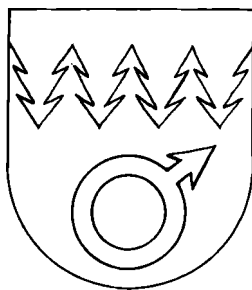
av guld. Fastställt den 21 april 1961. Det finska ordet *niemi* betyder *udde*, vilken här återges med en spets. Även namnets första del kan anses vara representerat i detta talande vapen ty färgerna vitt (silver) och blått är ju färgerna i Finlands (Suomi, genetiv Suomen) flagga. Göken kommer från en mycket känd karelsk visa, i vilken det talas om en gyllene gök. Komponerat av Ahti Hammar.

Rautjärvi: I blått fält ett järnmärke och en av en granskura*) bildad ginstam, vardera av silver. Fastställt den 26 juni 1961. Vapnet bör väl närmast föras till de talande vapnens grupp. *Rauta* betyder järn och *järvi* sjö, och detta återspeglas i järnmärket på blå botten. Komp. av Erkki Paakkinen.

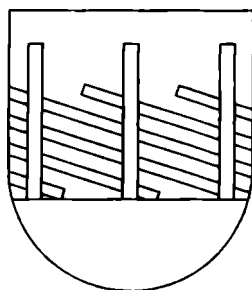
Punkalaidun (svensk form *Pungalaitio*): I blått fält ett genomgående hanggärde stående på en stam, båda av guld. Fastställt den 26 juni 1961. Vapnet är talande, ty *laidun* betyder

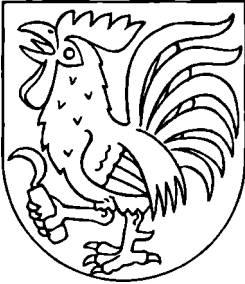
Suomenniemi

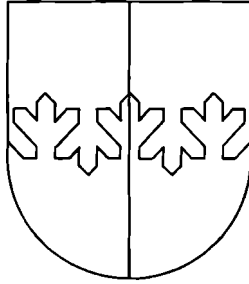
Rautjärvi

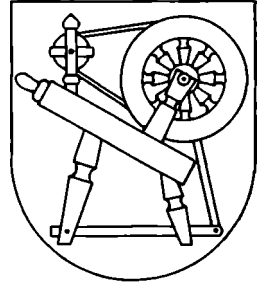
Punkalaidun

Laitila

Varpaisjärvi

Kiikka

»inhägnad betesmark». Komponerat av Gustaf von Numers.

Laitila (svenska *Letala*): I rött fält en tupp av silver med beväring av guld hållande i högra foten en skölp av silver. Fastställt den 26 juni 1961. Kommunen är ett jordbruksområde och är i synnerhet känd för sin hönskötsel. Skölpen hänvisar till att norra delen av Egentliga Finland sedan gammalt är berömd för sin träslöjd. Komponerat av Alti Hammar.

Varpaisjärvi: Skölden kliven och medelst en granskura*) delad av guld och svart. Fastställt den 26 juni 1961. I detta enkla vapen skall granskuran ange ödemarksnatur. Skuran har även antagits enär den kommun, som om-

fattar resten av den forna moderförsamlingen, Nilsjä, i sitt vapen har ett kors av motsvarande grankvistar. Komponerat av Gustaf von Numers.

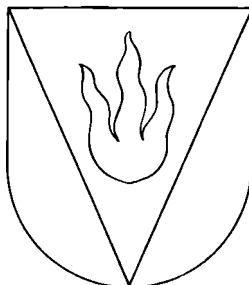
Kiikka: I blått fält en spinnrock av guld. Fastställt den 26 juni 1961. Kommunen har fått sitt sköldemärke därav, att trakten fordom var känd för sina spinnrockar. Komponerat av T. Takala och Gustaf von Numers.

Nousiainen (svenska *Nousis*): I rött fält Sankt Henrik sittande på en bis-kopsstol och trampande på en i sköldfoten liggande man, som håller en yxa i handen, allt av guld. Fastställt den 26 juni 1961. Finlands skyddshelgon Sankt Henrik blev i Nousis mördad av en bonde vid namn Lalli, vilken utförde dådet med en yxa. Enligt traditionen satte Lalli efter mordet helgonets mitra på sitt huvud och då han tog den av sig följde håret med. Där-

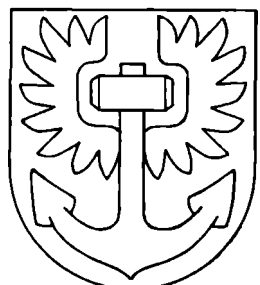
*) Angående dessa skuror hänvisas till en artikel på annan plats i detta nummer (sida 311-12).

Nousiainen

Kuhmalahti

Parainen

för avbildas Sankt Henrik trampande på en skallig man med en yxa i handen. Komponerat av Olof Eriksson.

Kuhmalahti (svensk form *Kuhmalaks*): I rött fält en störtad spets av silver belagd med en röd eldsflamma. Fastställt den 26 juni 1961. Då *lahti* betyder »vik», kan även detta vapen på grund av spetsen kallas talande. Komponerat av Gustaf von Numers.

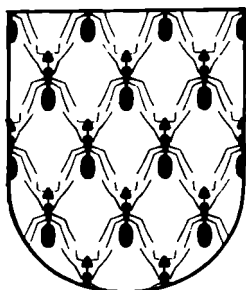
Parainen (svenska *Pargas*): I rött fält en stolpvis ställd bevingad bergsmansslägga, vars skaft nedtill övergår i en ankarkrona med flyn, allt av guld. Fastställt den 26 juni 1961. Vapnet syftar på ortens näringsliv, bergsbruk och sjöfart, medan vingarna vill visa en strävan uppåt och framåt. Komponerat av Gustaf von Numers.

Av de ovannämnda kommunerna är *Parainen* (*Pargas*) en köping, medan alla de övriga är landskommuner.

Bo Tennberg

Sverige

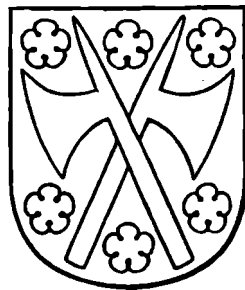
Bjärträ kommun i Ångermanland, Västernorrlands län. »Fält av guld bestrött med stolpvis ställda svarta myror.» Bjärträ socken har sedan 1600-talet haft ett sigill visande en ginbalksvis ställd myra. Antaget den 4 oktober 1962 och fastställt av Kungl. Maj:t den 21 december 1962.

Bjärträ

Alnö

Stöde

Alnö kommun i Medelpad, Västernorrlands län. »Fält kluyet av blått och guld vari en al av motsatta tinkturer, omgivet av en bård kluven av guld och blått.» Alnö socken har sedan 1700-talet haft ett sigill visande en al mot bakgrunden av en i stort sett oval platta med oregelbunden kontur, vilken möjligen kan ha avsetts föreställa ön Alnö eller en ö i allmänhet. Antaget den 12 april 1962 och fastställt av Kungl. Maj:t den 28 juni 1962.

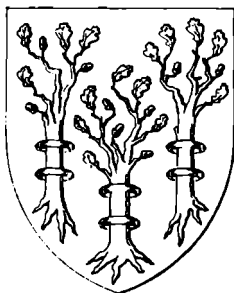
Stöde kommun i Medelpad, Västernorrlands län. »I fält av silver två korslagda blåa yxor åtföljda av sex röda fembladiga blommor.» Stöde socken har haft två likartade sigill, det äldres stamp bärande årtalet 1610. Sigillerna visa två korslagda yxor jämte två stjärnliknande bitecken. Antaget den 16 april 1962 och fastställt av Kungl. Maj:t den 28 juni 1962.

Vapnen för Alnö, Bjärträ och Stöde ha utarbetats av stadsarkitekten Hans Schlyter, Sundsvall.

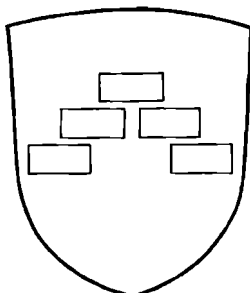
H. S.

Danmark

Siden oversigten i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 5, side 186, marts 1962, har i hvert fald seks nye kommuner fået våben.

Ulkebøl

Boestofte

As-Klasking

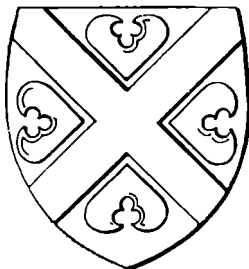
Ulkebøl Kommune, Sønderborg Amtsrådskreds. I rødt felt tre sølv egetrær med oprevne rødder, anbragt: to, ét, hvert med to guld ringe om stammen. — Kommunen ligger på Als. Denne ø var oprindeligt skovklædt, men skoven blev forhugget. For at stimulere nyplantning indførte man, vistnok o. år 1600, den bryllupsskik, at brudgommen skulle plante en eg for bruden. De egeplantninger som opstod på denne måde, de såkaldte »brudgomskobler«, findes delvis endnu i kommunen, f. eks. ved Hutoft, syd for Vollerup, hvor de danner en slags allé i skoven. Disse karakteristiske brudgomskobler er anskueliggjort ved våbenets egetrær og vielsesringe. Udarbejdet af Statens Heraldiske Konsulent. Godkendt af Indenrigsministeriet 14/3-1962.

Boestofte Kommune, Præstø Amt. I blå felt fem rektangulære sølv sten, hver især vandret, og tilsammen anbragt som en sparre. — Boestofte Kommune dannedes 1. april 1962 ved sammenlægning af Frøslev, Højerup, Lyderslev og Rødvig sognekommuner; sidstnevnte var i forvejen opstået ved sammenlægning af Havnelev og Lille Heddinge sognekommuner, således at storkommunen i realiteten er dannet af fem mindre kommuner. Dette anskueliggøres ved de fem sten. Disse

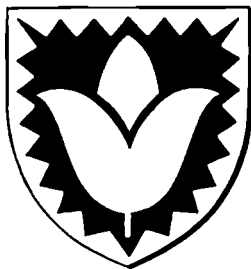
forestiller kridtkvadere, fra gammel tid det karakteristiske bygningsmateriale på Stevns. Figuren symboliserer også den hvide Stevns Klint i det blå hav. Udarbejdet af Statens Heraldiske Konsulent. Godkendt af Indenrigsministeriet 23/2-1962.

As-Klasking Kommune, Vejle Amt. Lodret delt af blå og sølv, herover et anker mellem to askekviste, alt af modsat farve. — Askekvistene hentyder til navnet As, vistnok oprindeligt Ask-næs. Ankeret repræsenterer Klasking med fiske- og færgebyen Juelsminde, kommunens hovedstad. Fregatten »Jylland« lå i lang tid ved Juelsminde og et af fregattens ankre findes stadig her som byens vartegn. Tilsammen anskueliggør anker og blade den nære forbindelse mellem hav og løvskov, som er karakteristisk for kommunen. Blåt og sølv er valgt, fordi disse farver allerede tidligere var brugt af kommunen i anden forbindelse. Udarbejdet af Statens Heraldiske Konsulent. Godkendt af Indenrigsministeriet 16/2-1962.

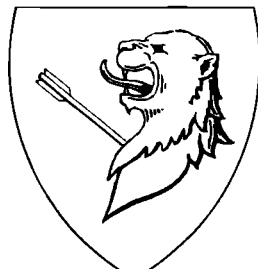
Kornerup-Svogerslev Kommune, Roskilde Amtsrådskreds. I blå felt et Andreaskors ledsaget af fire søblade med spidserne mod midten, alt guld. — Korset står for Sankt Andreas; både Kornerup Kirke og Svogerslev Kirke er indviet til denne helgen. Søbladene

Kornerup-Svogerslev

Karlslunde-Karlstrup

Røsnæs

symboliserer kommunens vandrigdom, især Kornerup Sø, Svogerslev Sø, Bue Sø, Kornerup Å og Lejre Å. Udarbejdet af Ernst Verwohlt. Tegnet af Aage Wulff. Godkendt af Indenrigsministeriet 13/11-1962.

Karlslunde-Karlstrup Kommune, Roskilde Amtsrådskreds. I sort felt med takket sølv skjoldbort en sølv tulipan. — Kommunen er centrum for den gamle Hedebo-kultur, hvis hovedmotiver i broderi og anden ornamenterik var stiliserede tulipaner og et trekantmønster som i borten. Udarbejdet af Aage Wulff og Ernst Verwohlt. Tegnet af Aage Wulff.

Røsnæs Kommune, Holbæk Amt. I guld felt hovedet og bringen af en blå løve med guld tænder og rød tunge og med bringen gennemboret af en rød pil. — Figuren symboliserer den kendteste historiske begivenhed som er knyttet til Røsnæs: Valdemar Sejrs søn, Valdemar den Unges død ved et vådeskud under jagt på Røsnæs 28. november 1231. Den blå løve i guld felt er taget fra rigsvåbenet, oprindeligt Valdemarernes slægtsvåben. Udarbejdet af Statens Heraldiske Konsulent. Godkendt af Indenrigsministeriet 28/2-1962.

S. T. A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

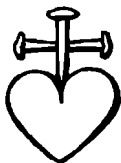
Rettelser og Kommentarer

Visby

Oplysningen i Heraldisk Tidsskrift nr. 6 side 279, om at det nu var kendt, hvor Visbys gamle signet fandtes, kom ikke som en nyhed for alle tidsskriftets læsere. Fra Første antikvarie, fil. dr. *Nils Ludvig Rasmusson*, Kongl. Myntkabinetet, Stockholm, blev vi venligt gjort opmærksom på følgende bemærkning i *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1891*, Riga 1892, side 60:

»Im Auftrage des Herrn Baron Stromberg übergab Herr Director G. Schweder für das Museum einen schön gearbeiteten Bronze-Siegelstempel der Stadt Wisby, welcher wahrscheinlich aus dem 14. Jahrhundert herstammt. Die Umschrift lautet: SIGILLVM CIVITATIS WISBYCENSIS; im Felde ist der Lilienbusch mit 3 Vögeln, vor demselben das Lamm mit Kreuzesfahne und Kelch. Der Siegelstempel ist vor circa 50 Jahren in Kumeln (Kurland) beim Nachgraben nach Schätzen gefunden worden und war, nachdem er mehrmals seinen Besitzer gewechselt hatte, in die Hände des Herrn Baron Stromberg in Candan gelangt.«

S.T.A.

Hvad dette er

Som et bidrag til besvarelsen av Bo Tennbergs spørsmål i HT nr. 4, side 181, om «spikkorset» eller «nagelkorset» vil jeg gjengi et utvilsomt naglekorset. Dette finnes som hjelmerke i et våben tilhørende

byfoged i Stavanger, *Søren Pedersen Ringholm*, efter et segl fra 1726.

Naglens, som korset er satt sammen av, er utvilsomt hentet fra pasjonshistorien, og er tenkt som de tre nagler, Jesus blev korsfestet med. Et beslektet merke finnes i skjoldet i det våben, som en samtidig, tolvpredikant ved Vor Frelseres kirke (Domkirken) i Kristiania, mag. *Gregers Christensen Berg*, førte, nemlig et hjerte belagt med et kors og kronet med en tornekrone, hvorigjennem er stukket tre nagler.

Når det gjelder terminologien, står vi i foreliggende tilfelle overfor et valg. Det er mulig at naglekorset, når det fremstilles stiliseret og i ren profil, bør kalles et *naglekors*, men at det, når det er gitt gjenstandskarakter, bør kalles *et kors sammensatt av tre nagler*.

Det av Bo Tennberg gjengitte kors er noget anderledes. Om dette henvises til L. P-n.s innlegg i HT nr. 6, side 280.

Hans Krag

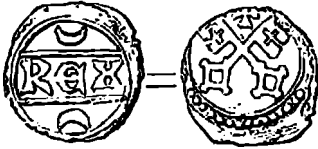
Kampagnen mod Atomvåben

I siste nummer av Deres tidsskrift, hft. 6 for 1962 s. 246, står en liten artikkel om det runeliknende merke som i dag blir båret over hele Europa i kampanjen mot atomvåpen. Det er spørsmål hva merket skal bety eller stå for. I artikkelen antydes først tre nokså besynderlige tolkinger. Deretter anføres en fjerde tolking, som skal være oppgitt av arrangørene av den engelske «moderkampagne». Alle tolkingene er imidlertid gale, også den som oppgis å være den offisielle engelske betydning av merket. Selv denne siste tol-

kingen virker da også nok så klønete, og må bero på en misforståelse ved kampanjens kontor i København.

Mærket er laget med utgangspunkt dels i det engelske semafor-alfabetet, dels i det engelske navnet *Campaign for Nuclear Disarmament*. Dette navnet forkortes CND, til daglig dog bare med ND, γ : *Nuclear Disarmament*, eller «kjernefysisk nedrustning». *Det er semafortegnene for disse to bokstaver som står inne i sirkelen. De to skråstrekene nedad fra sentrum står for N. Den lodrette strek står for ett flagg rett opp og ett flagg rett ned, en D. Mere innviklet er det ikke.*

Arnold J. Hazeland

Dansk mønt fra 1252-59. Efter Danmarks Riges Historie 1896 ff, 2. bind.

Himmeriges Nøgler

I min artikkel om nøglerne i Næstved byvåben, *Heraldisk Tidsskrift* nr. 6 side 263, skrev jeg, at hvis abbedseglet på klokken i Herlufsholm Kirke var fra før 1265 (hvilket er sandsynligt), ville det være «det ældste bevarede eksempel i Verden på brug af de to korslagte nøgler som

Sankt Peters eller Pavestolens mærke». Denne kategoriske erklæring turde jeg fremsætte, fordi *D. L. Galbreath* i sin bog «*Papal Heraldry*», fra 1930, ikke kendte noget eksempel ældre end 1267. Jeg må medgive at jeg studeste herover, men Galbreaths autoritet er så stor, at jeg accepterede hans udsagn.

Inidertid er der nu dukket et par krydsede pavelige nøgler op, som uimodsigeligt er ældre end begge de ovenfor omtalte forekomster. En læser i Næstved, maskinmester *Tyge Søndergaard*, har med stor venlighed gjort opmærksom på, at der i Danmark under kong Christoffer 1. (1252-59) blev slået en mønt med to krydslagte nøgler på den ene side (se illustrationen). I denne periode blev en del af rigets mønter slået, ikke af kongen alene, men af kongen og en af biskopperne i fællesskab. Herom skriver P. Hauberg i «*Danmarks myntvæsen og mynter i tidsrummet 1241-1377*», *Årbøger for Nordisk Oldkyndighed* 1884: «Oftest føre mynterne, som ere udgæede fra disse delte myntsteder, kongens navn eller mærke på den ene side og biskoppens på den anden».

Af biskopsmærker kendes en kirkebygning, en bispestav, en nøgle, og altså to krydsede nøgler. Mønten med disse på er slået i Roskilde. Det vides ikke om den stammer fra Jakob Erlandsens bispetid eller fra Peder Skjalmsens, men at nøglerne repræsenterer *Kirken*, er hævet over tvivl.

S.T.A.

Tre nye Statsvåbener

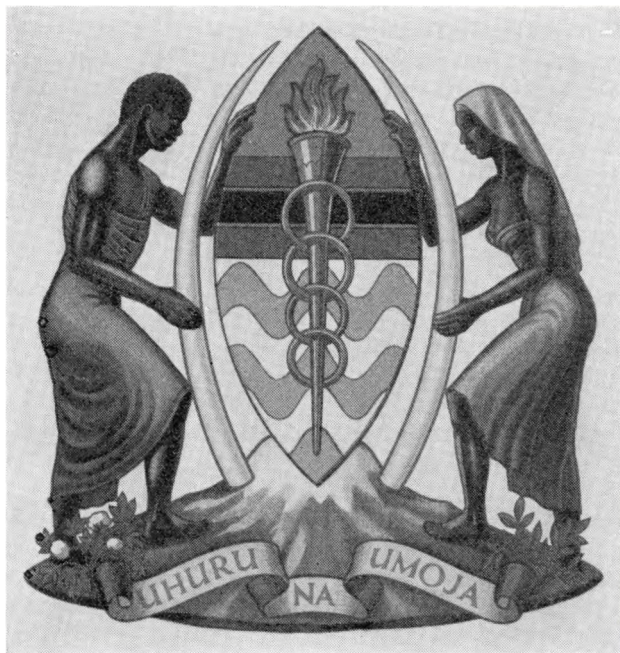
Af *Sven Tito Achen*

AF DE MANGE nye stater, som i disse år ser dagens lys, synes de tidligere britiske kolonier at være dem, som har bedst orden i deres ting, herunder heraldikken. Samtidig med deres uafhængighed har de i reglen ikke blot et flag, men også *et våben* parat, og dette våben er oftest i forvejen gransket og godkendt af *College of Arms* i London. Normalt sørges der tillige for en omfattende spredning (til presse, offentlighed og udenrigstjeneste) af afbildninger af det nye våben, evt. sammen med en blasonering og en forklaring af våbenets indhold.

Dette er prisværdigt, næsten for pris-

værdigt. De heraldiske forbilleder som disse nye nationer har haft for øje og som de nu danner deres egen heraldik efter, har nemlig i reglen langt fra været gode; somme tider har de været direkte usle. Den koloniale heraldik, også i de britiske kolonier, har oftest været uopfindsom, overfyldt, naturalistisk, ynkelig både i indhold og udformning. I vort århundrede øgedes ganske vist interessen for heraldik, og smagen blev noget bedre, men om de resulterende våbener kan man alligevel sige, at de som oftest blot var dårlige på en ny måde. Hvor ældre tiders kolonial-våbener var tankeløse, var de nyere fortænkte. De var tynget af sym-

Tanganyika. Øverste felt: rødt, mellemste: grønt med en guld-kantet sort bjælke, nederste: sølv og blå bølger. Ringe og fakkelt: guld. Skjoldholdernes klædebon: grønt. Kvindens hovedklæde: guld. Ved mandens fødder en bomuldsbusk med hvide blomster; ved kvindens, en kaffebusk med røde bær. Bjerget er Kili-manjaro.

bolik; der skulle så meget med, der skulle tages hensyn til så mange. Resultatet blev våbener, som var karakterløst tænkte og karakterløst udførte. Originalitet, klarhed, skønhed så man ikke meget til.

Det er åbenbart svært for de nye stater at gøre dette bedre. De nydannede våbener for de tre selvstændige afrikanske og vestindiske stater, som vises her, virker ved første øjekast ganske pæne, men det er fordi vi er ved at miste smagen for god heraldik. Et rigtigt våben er *et signal!* Men i disse tre våbener er der intet signal, og navnlig er der intet *afrikansk* eller *caraimisk* signal. Det ene skjold holdes ganske vist af to afrikanere, de andre to af eksotiske dyr, men både mennesker og dyr (og alt andet!) er tegnet europæisk, oven i købet når Europa er kedeligst. Det hele er tamt, friseret, småborgerligt.

Vi véd, at vestindieren har sin egen stil, og den sorte mand *sin*. Men i disse våbener har de ikke givet sig til kende.

Jo, på et enkelt punkt har de to afrikanske våbener dog skabt noget karakterfuldt nyt: selve våbenfeltet er ikke det konventionelle europæiske ridderskjold, men er formet som den lokale sorte krigers skindbetrukne skjold. Hvis man i Uganda og Tanganyika havde haft mod til også at vrage fakkell, ringe, bølger og det øvrige symbol-inventar (med seks farver i ét skjold!), og i stedet havde ladet sig inspirere også af *figurerne* på sine nationale skjolde, kunne man måske have lagt grunden til en ung afrikansk heraldik, som ikke stod tilbage for den europæiske heraldik, da *den* var ung.

Om det symbolske indhold i Tanganyikas og Ugandas våbener kan jeg ikke oplyse andet, end hvad enhver selv kan slutte sig til. Krontranen var

Uganda. Skjoldhoved: bølget af blå og sølv. Hovedfelt: sort, med guld sol og guld eller naturligt farvet tromme. Dexter skjoldholder: muligvis en grantgazelle, sinister: en krontrane. På fodstykket: en kaffekvist (?) med bær og en bomuldskvist med hvide blomster.

Trinidad & Tobago. Sølv sparre mellem sort og rødt. Guld kolibrier og guld karaveller med sølv sejl, røde mantuakors. Guld hjelm, rødt og sølv hjelmlæde. Kokospalme med guld stamme og nødder, grønne blade; guld skibsrat. Dexter skjoldholder: en rød ibis, sinister: en cocrico-fugl, grålig med rød-grønne vinger.

»badge« for Uganda allerede i landets kolonitid (Tanganyika førte dengang et girafhoved).

I Trinidad & Tobagos våben symboliserer karavellerne Columbus, som opdagede øerne i 1498 og gav den største af dem navnet »Tre-enigheden« efter tre iøjnefaldende bjergtoppe (se fodstykket, dexter). Den røde ibis, *Eudocimus ruber* (L.), er Trinidads nationale fugl, og cocrico-fuglen, *Ortalis r. ruficauda* (Jardine), Tobagos. Bortset fra sporadisk forekomst i Sydamerikas fastland findes de to fuglearter i hele verden kun på disse øer, og kun på hver sin. Uanset hvad man vil mene om våbenet, må det dog medgives, at det er bedre end det miniaturmaleri af bjerge, huse, liau og skibe, som udgjorde øernes våben før selvstændigheden.

Tanganyika blev selvstændigt december 1961, Trinidad & Tobago august 1962, Uganda oktober 1962. Alle tre stater er stadig tilknyttet Commonwealth. Jeg skylder Udenrigsministeriet tak for at have lånt mig tegningerne af Tanganyikas og Ugandas våbener. Oplysningerne vedrørende Trinidad & Tobagos våben er venligt tilstillet Heraldisk Tidsskrift af to medlemmer af Heraldisk Selskab.

De tre staters flag ser ud som følger: *Tanganyika*, grønt, heri en sort vandret bjælke med gule kanter (altså som i våbenets midterste felt). *Uganda*: seks vandrette striber, sort, gult, rødt, sort, gult, rødt; i midten en hvid cirkel med en krontrane. *Trinidad & Tobago*: rødt, heri en sort skråbjælke med hvide kanter.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Ny heraldisk Litteratur

Den heraldiske Stil

Hubert Allcock: »Heraldic Design«, Tudor Publ. Comp., New York, 1962; 96 sider, ca. 500 ill., indb. Dkr. 39,75.

Med mellemrum udkommer værker, hvis hovedformål er at værne om den heraldiske stil og ved gode eksempler at inspirere til en sanering af de værste misforståelser. Herhjemme har vi R. Mejborgs »Decorative Våbenskjolde«, 1886, men genrens klassiker er nok G. W. Eve: »Decorative Heraldry« fra 1897. I den nyeste tid er rækken blevet forøget fra amerikansk side med en i flere henseender bemærkelsesværdig bog af Hubert Allcock.

Det interessanteste ved bogen er den omtale, der vies den *kommercielle* heraldik. Allerede Seyler behandlede indgående varemærkevåbenerne, men sjældent ser man firmamærkets (oftest forspildte) heraldiske muligheder vist mere slående end her. For eks. demonstreres det engelske kongevåbens udvikling fra et oprindeligt identifikationstegn over stadiet som »pragtstykke« til den sluttelige forfladigelse, som kan ses blandt andet på Pall-Mall-cigaretpakningen. Tre af bogens tavler er helliget heraldiske varemærker (biler, whisky, sko etc.), og eksemplerne giver et klart indtryk af den kommercielt og reklameprægede heraldiks stade. I teksten slår forfatteren til lyd for forbedringer og ridser kort principperne for det gode varemærke op.

På et af disse varemærker ses i øvrigt noget usædvanligt: mærket viser Venezias våben, og skjoldet »krones« af *dogehuen*, vel det suverænitetstegn, man sjældnest støder på.

Bogens styrke er i det hele taget det omfattende illustrationsmateriale (bl. a. tavler med akademiske våbener, og tidlige mærker fra Amerika), som man dog desværre alt for ofte savner mere detaljerede oplysninger om — således mangler fuldstændig kildehenvisninger til de 30

tavler med »arms of the world«, som giver et karakteristisk udvalg af t. eks. italienske, franske, russiske og *skandinaviske* våbener. For disse sidstes vedkommende har kilden udelukkende været *Arvid Berghmans* »Borgerlig vabenrulla«, 1950, hvorfra våbenerne gengives i let omtegnet form, men uden at noget af *Sven Skölds* elegance går tabt. Man kan kun glæde sig over, at disse stilrene svenske våbener kommer en international læsekreds for øje.

Illustrationerne er gennemgående taget efter gode forbilleder, selvom gengivelserne af de amerikanske mærker lader en del tilbage at ønske. Bogen må siges at opfylde sin mission som »håndbog for kunstnere og kunsthåndværkere« — ligesom der spredt i den, naturligvis, ret elementære tekst findes en del oplysninger af mere speciel interesse. Til trods for den temmelig høje pris kan værket anbefales også til andre end begyndere p. g. a. sit figurmateriale, der også belyser den amerikanske heraldik.

P. H.

Baggrundsviden

E. Wagner, Z. Drobna og J. Durdik, »Tracht, Wehr und Waffen des späten Mittelalters 1350—1450«. Forlaget Artia, Praha, Tjekkoslovakiet, 2. udgave 1960. Format: 24×33,5 cm; 73 tekstsider, 370 plancher (heraf 97 i farver) med utallige skitser. Pris: ca. 100 Dkr.

Naturligvis er ikke *alt* i denne store bog heraldik, men det er *næsten altsammen* nyttig baggrundsviden for heraldikeren. De utallige, ikke særlig smukke, men meget illustrerende skitser er inddelt i følgende emnegrupper: Den borgerlige dragt (der dog også omfatter landlige, kirkelige, adelige og fyrstelige dragter for begge køn). Kampklædning. Hjælme. Skjolde. Blanke våben. Mekaniske skydevåben. Ildvåben. Faner og bannere. Sad-

ler og seletøj. Vogne og traintilbehør. Telte og lejrindretning.

Personlig ville jeg have foretrukket en tilsvarende beskrivelse af perioden 1250–1350, men det havde nok været ulige svære at samle et så righoldigt materiale fra denne tid. Om bogen kan fortælle noget af heraldisk interesse, som »man« ikke vidste i forvejen? Ja, jeg kan da f. eks. nævne, at fem af plancherne omhandler »paveser«. De skal ikke fortvivle, hvis De ikke aner hvad en pave er — en kendt dansk heraldisk quiz-mester vidste det heller ikke; det er et stort skjold, som plantes på jorden foran (bue)skytten. Navnet stammer muligvis fra den italienske by Pavia. Paveserne er bemalede, men da de i regelen tilhørte byen eller borgeren, figurerer tit flere våbener på pavesen foruden anden udsmykning.

Der er et væld af kildehenvisninger og en udmærket bibliografi og, da Tjekkoslovakiet jo ligger lidt udenfor vor vanlige omgangskreds, er en del af stoffet så godt som ukendt i Nord- og Vesteuropa.

Haxt.—

Heraldik

i videre Forstand

Georg Garde: »Silkebroderede lærredsduge fra 16. og 17. århundrede i Nationalmuseet«; ca. 22 × 30 cm; 28 sider + 49 plancher, delvis i farver; kartonneret Dkr. 28.50. Forlaget Rhodos, 1962.

Bogen bringer billeder og detailbilleder af 16 duger med en forklarende tekst på engelsk og dansk. Af egentlig heraldik er der ikke meget: 20–22 danske våbener, næsten alle adelige, samt et par udenlandske. Og dét der er, er pauvert. Det eneste af interesse er i virkeligheden et kuriøst eksempel på heraldisk uforstand.

Af heraldik i videre begreb er der imidlertid meget at fordybe sig i og glæde sig over. De gengivne duger indeholder talrige symboler og allegoriske fremstillinger, figurer, ornamentter og dekorationsdetaljer, og billedgrupper, som på forskellig måde har berøringspunkter med he-

raldikken, f. eks. ved at kaste lys over de »lærdes«, symbolmættede våbener, som opstod i denne periode og senere.

Blandt det smukkeste i bogen er billedet af en dejlig enhjørning, springende i et papegøje-prydet lindetræ. Af hensyn til evt. interesserede ville jeg gerne have meddelt billedets figur-nr., men forfatteren har ikke gjort dette let. Til de 54 illustrationer har han kun anvendt i alt 16 numre. Op til syv forskellige illustrationer må derfor dele samme nr., fire illustrationer har slet intet nummer fået, og numrene sidder ikke i nummer-orden!

S.T.A.

Skotlands Heraldik

C. R. MacKinnon of Dunakin: *Scotland's Heraldry*; 127 sider, 39 illustrationer. Collins, London, 1962. Pris: sh 5/-.

For den, der vil sætte sig ind i den specielle skotske heraldik, og som ikke har tid eller lyst til at fordybe sig i de store, men også dyrere værker om emnet, foreligger nu en kort, klar og meget læseværdig bog.

I bogens 10 kapitler redegøres bl. a. for *Lord Lyon King of Arms's* beføjelser og ansvar. Hos nogle forfattere, bl. a. L. G. Pine (*Heraldry and Genealogy*), er Lord Lyon karakteriseret som skotsk våbenkonges svarende til Englands *Garter King of Arms*. Dette er ikke rigtigt. Lord Lyon er absolut selvstændig og står kun under den engelske (skotske) Dronning, hvorimod *Garter King of Arms* sorterer under *the Earl Marshal*, hertugen af Norfolk. Lord Lyon er en såkaldt *Great Officer of State*. Han er bl. a. ansvarlig for det officielle statsceremoniel i Skotland. Han er dommer og kan som sådan idømme bøder for uretmæssig anvendelse af våben.

Et kapitel omtaler ganske kort de forskellige bestanddele, hvoraf et våben består, med særlig hensyntagen til skotsk praksis. Man sættes ind i arvereglerne for skotske navne, titler og våben. Endvidere omtales reglerne for tildeling og fremgangsmåden ved indregistrering af våben.

Et afsnit beskæftiger sig med det skot-

ske kongevåben, hvor man særligt fæster sig ved, at det skotske kongebanner foruden selvfølgelig at anvendes af Dronningen, også kan anvendes af de ganske få personer, der ved forskellige lejligheder repræsenterer Dronningen personligt.

Som tillæg til bogen findes en liste med navne og titler på de 76 overhoveder for Skotlands klaner.

Borg

Frisland

Goslar Carstens: »Wappen und Wappenmarken in Nordfriesland«. Jahrbuch des Nordfriesischen Instituts, Band IV, 1955/56; 271 sider, 92 tavler. Fås også separat, indbundet: DM 7.20.

I tilslutning til Hans Krags artikel om »Den halve frisiske ørn« i HT nr. 5, side 205, med dens litteraturhenvisninger kan der gøres opmærksom på dette omfattende nyere værk. Bogen giver en grundig redegørelse for emnet, idet dens i alt 1106 figurer (våbener + bomærker) alle er omhyggeligt kommenterede; endvidere findes indledende afsnit om f. eks. *Wappen als Kulturgut*, *Wappenvergleich*, etc.

Især sidstnævnte kapitel har interesse i forbindelse med Hans Krags artikel. Her citeres nemlig yderligere forskellige opfattelser af ørnens oprindelse, ligesom oplysningen om det påståede privilegium fra Karl den Store stedfæstes. Det fremhæves, at der er stor forskel mellem syd- og nordfrisiske våbener, og det slås fast, at »Das Adlerwappen ist... für Nordfriesland bedeutungslos«. Dette motiv forekomst i forskellige moderne våbener kritiseres.

Værket indeholder adskilligt af interesse for Danmark, således en omtale af Christian 4.s hofkemiker *Peter Payngks* våben, der tidligere også er beskrevet i August Fjelstrups bog om denne.

Den kendte slesvigske maler *Jürgen Ovens'* og flere slægtninges våbener afbildes. Det er interessant at se, hvorledes kun våbenets 2. felt går igen fra mand til mand, mens f. eks. *Jürgen Ovens* med en

allusion til sin profession i 1. felt fører »3 Malerschilde«, et mærke som også langt senere kan ses herhjemme f. eks. i et af Fr. Britzes exlibris, og den dag i dag på bindet af håndbogen »Malererhvervet i Danmark«.

Blandt frisiske våbener finder man ret ofte — således netop hos familien *Ovens* — bogstaver som bestanddele af motiverne. Sådanne bogstavkombinationer er efter indhentet oplysning fra forfatteren utvivlsomt begyndelsesbogstaver til latinske sentenser, altså »devises littérales«, men er desværre tit umulige at opløse.

Skal der rettes en kritik mod noget i værket, må det blive tavlerne, hvis udførelse (tegnet med ens skjoldform og uden hjelm) kan synes lovlig skematisk. Alligevel kan bogen varmt anbefales for det indblik, den giver i den omfangsrige frisiske heraldik uden hjemmel i patenter og våbenbreve.

P.H.

Finlands Riddarhus

»Vårt Riddarhus. En presentation av Riddarhuset i Helsingfors«, under redaktion af *Marius af Schultén*, *Torsten G. Aminoff* og *Kurt Antell*; 72 sider med talrige illustrationer. Skrifter utgivna av Finlands Riddarhus nr. 1, 1962.

I 1626 inkorporerede kong *Gustav Adolf* »hela ridderskapet uti Sverige och Finland« i et »riddarhus«. Efter skilsmissen fra Sverige 1809 dannede den i Finland bofaste adel o. 1818 sit eget riddarhus, som i 1862 kunne flytte ind i egen bygning i Helsingfors. I 100-året for denne begivenhed har den finske Riddarhusdirektion udsendt en bog om Riddarhusbygningen.

Størstedelen af bogen udgøres af bygningshistorie og en gennemgang af Riddarhusets portrætsamling. Af særlig interesse for dette tidsskrifts læsere er *Torsten Aminoffs* kapitel om »Riddarhusets genealogiska och heraldiska samlinger«. Disse samlinger består først og fremmest af stamtavler og andet genealogisk ma-

teriale vedrørende de slægter som udgør *Finlands riddarskap och adel*: de svenske adelsslægter som i 1809 var bosatte i Finland, samt de adelsslægter som siden blev naturaliseret eller adlet af Finlands storfyrste (= den russiske zar). Tilkomsten af nye adelsslægter foregik lige til 1912. En særlig værdifuld del af samlingerne består af afskrifter af kirkebøger fra Tallin (Reval) og Narva.

Alle medlemslægters våben er registreret på Riddarhuset. Ved nykomponerede våben er besidder arkivet der tillige i mange tilfælde skitser og udkast. Af stor interesse er en samling originale *skoldebrev*, i alt ca. 150, strækkende sig over fire århundreder; godt halvdelen er finlandske, resten svenske og enkelte udenlandske. To af disse våbenprydede adelsbreve gengives i bogen, for ætterne *Tawast* 1588 og *Ehrnrooth* 1687. Blandt bogens øvrige illustrationer kan nævnes en heroldsdragt fra 1809.

S.T.A.

Västgötsk herrgårdskronika

Vår medlem fd. majoren i armén E. E. *Malmgren* har fremlagt resultatet af ettioårigt forskningsarbejde i boken *Frälsegårdar i Sjuhäradsbygden* (Ekeskogs Bokhandel, Ulricehamn, i distribution, Ulricehamn 1961; 238 sidor, ill.; pris Skr. 19:-, inb. 26:-). Boken behandlar härads- och sockenvis de talrika säterierna i den gamla gränsbygden emellan Sverige och Danmark i södra Västergötland och deras ägare genom tiderna, varvid många kända adelsätter passera revy. Ehuru främst en kulturhistorisk bok, innehåller den även åtskilliga heraldiska uppgifter. Avsaknaden av ett register försvårar dock dess användning såsom referensverk vid vapeninventeringar o. dyl.

Ibland det rika bildmaterialet märkes ett praktfullt begravningsvapen i Ljungsarps kyrka »för hans Kongl. Mts Tromman och Öfverst Luitnant ... Adle och Wälborne Herr Bengt Belfrage...» (nr 782).

Den intressanta boken kan erhållas hos förf., adress Ulricehamn, om ovannämnda belopp, vartill kommer omsättningskatt å kr. 1.25 resp. 1.70, insättes på postgiro-konto 32 26 46.

L. P.-n.

Minnesangere

Die Minnesinger in Bildern des Manesischen Handschrift. Mit einem Nachwort von Elisabeth Karg-Gasterstädt, Insel-Verlag, Frankfurt am Main 1962 (Insel-Bücherei Nr. 450); 24 farveplancher og 9 tekstsider. Pris: ca. 10 Dkr.

Det Manesiske Håndskrift — også kaldet Heidelberg Håndskriftet — menes udført kort efter år 1300 i Zürich, formentlig på bestilling af rådsheren Rüdiger Manesse og dennes søn Johannes. Ved udførelsen har medvirket fem skrivere og tre miniature-malere. Håndskriftet befinder sig — efter gennem tiderne at have ført en omflakkende tilværelse — nu i Universitetsbiblioteket i Heidelberg. Den særprægede tyske Minne-lyrik har næppe større interesse for heraldikeren, men langt den overvejende del af de 137 illustrationer indeholder nogle af middelalderens vakreste eksempler på heraldisk kunst.

Den foreliggende udgave bringer 24 gode farvereproduktioner fra håndskriftet. Billederne er desværre ikke udvalgt blandt de heraldisk mest spændende, og den efterfølgende, ganske korte tekst beskæftiger sig kun periferisk med våbenbillederne. Udgaven, der fremtræder i forlagets kendte lommeformat, er et nytryk af en udgave fra 1930'erne, og der er håb om, at »Zweite Folge« (Insel-Bücherei Nr. 560) også snart vil blive genudsendt.

Skulle den lille bog vække lyst til et nærmere studium af håndskriftets *heraldik*, må man i dag gå forgæves til boghandleren, men måske biblioteket kan skaffe: *Zangenmeister, Die Wappen, Helmzierden und Standarten der grossen Heidelberger Liederhandschrift* (1892).

Haxt.—

Familie Historie

I oktober 1962 så endnu et genealogisk-heraldisk tidsskrift dagens lys. Det er »Family History«, som udgives og redigeres af Cecil R. Humphery-Smith (medlem af SHS), 58 Northgate, Canterbury, Kent, England. »Family History« udkommer seks gange om året og koster for et år 32 shilling. Første nummer er på 32 sider, rigt illustreret, delvis i farver. Format: 21 × 30 cm.

»Family History« er på en måde organ for det samtidigt oprettede *Institute of Heraldic and Genealogical Studies*, hvis optimistisk formulerede hovedopgave er at udarbejde fælles registre — ordnet efter fornavne, efternavne, og kronologisk — over de ca. 250 millioner personer, som findes nævnt i kirkebøgerne for Englands 11–12.000 sogne, fra deres begyndelse indtil o. 1840! Under dette titaniske arbejde vil der naturligvis fremkomme mængder af hidtil upubliceret materiale af genealogisk, heraldisk og mere almindelig historisk interesse, og det er især et udvalg af dette materiale, som skal udgøre indholdet i »Family History«.

I dettes første nummer er indholdet fordelt omtrent ligeligt mellem genealogiske og heraldiske kildedokumenter, i tid strækkende sig fra 1400- til 1800-tallet. Det meste er selvsagt engelsk, men der bringes dog også fire nederlandske anetavler fra 1500-tallet, prydet med over 100 våbentegninger, ret primitive, men i farver.

S.T.A.

Narrestreger

Motley Heraldry, by The Fool of Arms, edited by C. W. Scott-Giles, Tabard Publications Ltd., London (uden år), 44 sider, 90 illustrationer i sort eller rødt. Pris: sh 15/.

Forbindelsen mellem lyrik og heraldik er — som man bl. a. ser det i det Manesiske Håndskrift — lige så gammel som heraldiken selv. Minnesangene er kærlighedsdigte, der — skabte i ridderskabets kredse — naturligt illustreres med scener

fra digtene, og som scenens rekvisitter indgår ridderens »værktøj« — herunder hans våbenskjold. Senere er opstået en digtning, der har selve heraldiken som emne, og som illustreres med våbentegninger. Ofte har denne genre — lad mig kalde den »lyraldiken« — et humoristisk eller let satirisk anstrøg. I sin nutidige form har genren allerede været præsenteret i HT nr. 6 med *Boutredningsmannens* morsomme digt: *Kommunens styrelse var samlad* ...

Også det engelske heraldiske tidsskrift: *The Coat of Arms* har fra tid til anden bragt eksempler på lyraldik, og det er versene fra dette tidsskrift, der nu er samlet og udgivet som en — navnlig i teknisk henseende — meget smuk lille bog med titlen: *Motley Heraldry* (hvilket vel nærmest må oversættes til: *Heraldik i Narredragt*).

Den lyriske præstation er jeg ude af stand til at bedømme. Den bundne form, en vis tradition og det særlige emne har medført et ordvalg og en ordstilling, som for mig har nødvendiggjort en så udstrakt brug af ordbog, at »poesiens vinger« kun formåede at løfte mine hænder til skrivemaskinen. Selv om man måske ikke får alle tekstens pointer med, kan man dog stadig fryde sig over de ypperlige våbentegninger, der alle på een nær er tegnede af C. W. Scott-Giles selv. Bogens tekst og index blasonerer alle forekommende våbener på nær to. De to våbener er narrens og Scott-Giles'. De er gengivet sammen under en narrehætte. Slægtskabet mellem »The Herald« og »The Minstrel« er kendt bl. a. fra Sir Anthony Wagners bog: *Heralds and Heraldry* (2nd edition, Oxford 1960), men kan narren accepteres i familien? — Scott-Giles er klar over problemet og kommer eventuel kritik i forkøbet ved i bogens forord at give *The College of Arms* en uforbeholden undskyldning — men narren får alligevel det sidste ord:

Kast al min dårskab for vinde,
blandt avnerne vil du dog finde
et gran af sandhed.

Haxt.—

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.